

Salah al-Din ja ayyubidien dynastian nousu 1169–1186

Pro gradu -tutkielma

Henri Muroke

Yleinen historia

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Huhtikuu 2018

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos	
Tekijä – Författare – Author Henri Muroke			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Salah al-Din ja Ayyubidien dynastian nousu 1169–1186			
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen historia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2018	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 58
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Pro gradu -työssäni tutkin kuinka vuosina 1138–1193 elänyt ayyubidisulttaani Salah al-Din ensin perusti ayyubidien dynastian ja sen jälkeen teki siitä Egyptin ja Syyrian voimakkaimman toimijan. Työni käsittelee sulttaanin uraa vuosilta 1169–1186, jolloin Salah al-Din loi ensin Egyptissä dynastiansa kivijalan ja laajensi sitä vuoden 1174 jälkeen myös Syyriaan. Salah al-Din oli vuonna 1169 vain upseeri Syyriasta saapuneissa joukoissa, jotka Egyptin fatimidikalifaattia palvelleet visiiri pyysi avuksi. Joukot jäivät lopulta pysyvästi Egyptiin ja visiiri syrjäytettiin. Joukkoja johtanut Shirkuh asettui Egyptin visiiriksi ja hänen yllättäen kuollessa, hänen veljenpoikansa Salah al-Din valittiin virkaan.</p> <p>Tutkimuksessani kahtena alkuperäislähteenä toimivat Ibn Shaddadin ja Ibn al-Athirin biografiat Salah al-Dinista. Shaddad oli lainoppinut, joka palveli Salah al-Dinia henkilökohtaisesti. Ibn al-Athir oli historioitsija, joka asui nykyisen Irakin alueella sijaitsevassa Mosulin kaupungissa. Shaddad on lähteenä Salah al-Dinia ihaileva ja siksi hänen kirjoituksiinsa on suhtauduttava varauksella. Al-Athir vuorostaan oli uskollinen Syyrian ja Irakin alueita hallinneille zengidiprinssille. Sen vuoksi hänen kritiikkinsä Salah al-Dinia kohtaan oli myös puolueellista. Kaksikon vastakkainasettelu antaa hyvän mahdollisuuden tarkastella sulttaanin uraa, molemmat kirjoittajista olivat puolueellisia, vain eri tavoin. Molempien lähteiden kautta ilmenee myös, kuinka onnekas Salah al-Din oli. Hän tuskin kuvitteli perustavansa omaa dynastiaa, saati laajentavansa sitä. Sulttaanin suurin ansio onkin ollut aina tilaisuuden tullessa tarttua siihen. Hän myös ympäröi itsensä sukulaisillaan ja muilla hallintonsa kannalta korvaamattomilla ihmisillä. Juuri tämän vuoksi dynastia vuosina 1169–1186 kasvoi Egyptin ja Syyrian vahvimaksi valtatekijäksi. Olen jakanut tutkimukseni kolmeen lukuun. Luvuissa kaksi ja kolme tutkin, kuinka Salah al-Din palveli aluksi shiilaista fatimidikalifaattia ja Syyriasta käsin vaikuttanutta zengistien johtajaa Nur al-Dinia. Salah al-Din onnistui vuoteen 1172 mennessä syrjäyttämään fatimidit vallasta. Nur al-Dinin kuollessa vuonna 1174, Salah al-Din irrotti Egyptin myös Syyrian otteesta ja perusti ayyubidien dynastian.</p> <p>Luvussa neljä tutkin ayyubidien laajentumista Syyriaan. Kuinka se oli mahdollista ja miksi hän ei ikinä saanut kaikkia zengistien alueita itselleen? Salah al-Dinin onnistui valloittaa tärkeät kaupungit, kuten Damaskos ja Aleppo, mutta Mosulia hän ei saanut ikinä haltuunsa. Vaikka Salah al-Din tunnetaan nykyäänä parhaiten Jerusalemin valloittajana, hän käänsi katseensa todellisuudessa Jerusalemin kuningaskuntaan kohti vasta vuoden 1186 jälkeen. Tätä ennen ayyubidit keskittyivät pääosin valloittamaan alueita zengisteiltä. Osoitan työssäni vuosien 1174–1186 tärkeyden ayyubidien dynastialle. Se laajeni Syyriaan ja osoitti muille dynastioille tärkeytensä. Uuden dynastian kehittyessä kilpailijoitaan vahvemmaksi, he lopulta joko liittyivät siihen tai sopivat sen kanssa rauhan. Salah al-Dinin julistaessa vuonna 1187 <i>jihadin</i> frankeille, myös Mosul sai kutsun ja vastasi myönteisesti. Tuleva sota Jerusalemin kuningaskuntaa vastaan ei olisikaan ollut millään tavoin mahdollinen ilman ayyubidien aiempien vuosien kehitystä. Salah al-Din oli luonut Egyptin kautta dynastialleen vahvan kivijalan ja onnistui sen avulla levittämään valtansa vuoteen 1186 mennessä myös Syyriaan,</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Salah al-Din, Saladin, ayyubidit, dynastia, visiiri, sulttaani, emiiri, jihad, frankki, Egypti, Syyria, keskiaika			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helda (e-thesis)			
Muuta tietoa – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Lähteet, lähdekritiikki ja aiempi tutkimuskirjallisuus	6
1.3. Arabiankielisen sanaston käyttäminen, nimet ja islamilainen kalenteri	10
2. Salah al-Din: upseeri, josta tuli koko Egyptin hallitsija.....	11
2.1. Salah al-Din ja aika ennen vuotta 1169	11
2.2. Visiiristä Egyptin valtiaaksi.....	12
2.3. Fatimidien kalifaatin sortuminen	15
2.4. Egyptin kehittäminen.....	17
3. Syyrian varjo ja itsenäistyminen	21
3.1. Egyptin ja Syyrian suhde	21
3.2. Syyria menettää Egyptin ja ayyubidien dynastia syntyy	24
4. Ayyubidit: uusi dynastia laajentaa valtaansa 1174–1186	30
4.1. Dynastia alkaa laajentaa valtaansa Egyptistä Syyriaan	30
4.2. Ayyubidien laajeneminen pysähtyy Mosuliin	40
5. Johtopäätökset	47
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	52
Liite 1: Kartta Salah al-Dinin imperiumista vuosina 1171–1193	54
Liite 2: Salah al-Dinin patsas Damaskoksessa.....	55

1. Johdanto

1.1. Tutkimuksen lähtökohdat ja tutkimuskysymykset

Pro graduni -tutkielmani käsittelee ayyubidisulttaani Salah al-Dinia (1138–1193), eurooppalaisittain Saladinia, ja ayyubidien dynastian syntyä sekä sen laajentumista. Salah al-Din tunnetaan parhaiten Hattinin taistelussa vuonna 1187 saamastaan voitosta, samana vuonna tapahtuneesta Jerusalemin valloittamisesta ja kolmannesta ristiretkestä (1189–1192).¹ Frankit² olivat vain yksi vihollinen muiden joukossa. Salah al-Dinin valtakausi vuosina 1174–1193 koostui monista taisteluista, ja suuri osa niistä kohdistui muihin muslimihallitsijoihin. Vaikka frankkien silmissä Salah al-Din muuttui legendaariseksi, hän ei onnistunut elämänsä aikana saamaan kaikkia muslimijohtajia puolelleen. Keskiajalla Nur al-Din niminen mies, jolle Salah al-Din oli virallisesti vastuussa toimistaan, oli muslimien silmissä Salah al-Dinia suurempi *mujahid*.³ Nur al-Din hallitsi isänsä Zengin kuoltua Syyriaa⁴ ja sitä ympäröiviä alueita vuosina 1146–1174. Isä ja poika muodostivat zengistien⁵ dynastian, jonka palveluksessa Salah al-Din oli vuoteen 1174. Tutkimuskysymykseni keskittyy Salah al-Dinin vuosiin 1169–1186. Tarkastelen erityisesti sitä, kuinka hän ensin loi Egyptissä ayyubidien dynastian ja miten hän vuoteen 1186 mennessä laajensi valtaansa Syyriaan ja lopulta sai myös muslimiprinssit hänen viirinsä alla kääntymään frankkeja vastaan.

Tänä päivänä Lähi-idäksi kutsuttu alue rakentui keskiajalla pitkään erilaisien dynastioiden varaan. Salah al-Dinin ayyubidit olivatkin vain yksi heistä. Ymmärtääkseen tapahtumien kehitystä tarkemmin on tärkeää esitellä myös ayyubidejä muutama ayyubideja edeltäneistä dynastioista. Zengisteille nimensä antanut Imad al-Din Zengi (1085–1146) palveli aluksi seldzukkeja⁶ Syyrian *atabegina*⁷ eli maaherrana. Kun seldzukkien imperiumi heikkeni,

¹ Lyons & Jackson 1982, 365–375.

² Frankki on muslimien antama yleisnimitys ristiretkeläisille.

³ Hän joka taistelee vääräuskoisia vastaan. Hillenbrand 1999, 118.

⁴ Syyria on alueellisten rajojen kannalta ongelmallinen käsite. Lähteet puhuvat silti alueista kuten Syyria tai Egypti ja siksi käytän itse termejä samalla tavoin.

⁵ Zengistien dynastia koostuu ensisijaisesti kahdesta henkilöstä, Zengistä ja Nur al-Dinista. Nur al-Dinin kuoltua hänen sukunsa hajaantui ja hallitsi jonkin aikaa alueita, kuten Aleppoa Syyriassa, ja Mosulia Irakissa.

⁶ Seldzukit tulivat nyky-Turkin alueelta.

⁷ Kirjoitetaan joskus atabey. Sanan g on mykkä äänne joka tapaa kääntyä i-kirjaimena.

Zengi perusti oman dynastian, joka hallitsi alueita Syyriasta, Palestiinasta ja Irakista. Zengin kuollessa vuonna 1046, hänen toinen poikansa Nur al-Din⁸ (1118–1174) oli Aleppon *atabeg*,⁹ ja valloitettuaan Damaskoksen kaupungin Syyriassa, siitä tuli hänen valtansa keskus. Zengistit olivat ristiretkeläisten perustamille valtioille suurin uhka.

Shiialainen fatimidien kalifaatti oli vuorostaan saapunut Pohjois-Afrikkaan 900-luvulla, ja Egyptissä sijaitsevasta Kairosta tuli 970-luvulla kalifaatin pääkaupunki. Kalifaatin valta kuitenkin alkoi heikentyä 1070-luvulta lähtien ja fatimidikalifi Al-Adidin astuessa valtaan vuonna 1160 fatimidien valta Egyptissä oli heikentynyt niin paljon ettei heidän imperiuminsa selviytynyt enää ilman ulkopuolista apua ja Egypti luotti usein siihen, että yhden vihollisen uhka tekisi toisesta hetkellisen liittolaisen.¹⁰ Tämän vuoksi Egypti kiinnosti sekä frankkeja että zengistejä yhtä paljon ja molemmat sotkeutuivat sen politiikkaan. Esimerkiksi kesällä 1163 Egyptin visiiri Shawar pyysi Nur al-Dinilta apua lujittaakseen valtaansa. Nur al-Dinin joukot palasivat alueelle toisen kerran vuonna 1167 ja kolmannen kerran vuonna 1168. Vuoden 1168 sotaretken jälkeen Nur al-Dinin joukkojen komentaja Asad al-Din Shirkuh ibn Shadhi jäi pysyvästi alueelle, ja teki itsestään Egyptin visiirin. Hän kuoli oltuaan vallassa vain 2-3 kuukautta, ja minkä jälkeen hänen veljenpojastaan Salah al-Dinista tuli Egyptin visiiri^{11, 12}

Päinvastoin kuin Egyptiä aiemmin hallinneet fatimidit, seldzukit ja heistä irtaantuneet zengistit edustivat sunnalaista islamia. Egypti muuttuikin osin siitä johtuen Salah al-Dinin aikana sunnalaiseksi, vaikka muutokseen vaikuttivat myös muut kuin uskonnolliset syyt. Sunnalaistumisprosessin sijaan yritän tutkimuksessani ymmärtää, miksi ja miten ayyubidien suku onnistui vakiinnuttamaan valtansa Egyptissä pitäen samalla Syyrian tyytyväisenä. Tutkimuksen kannalta on myös tärkeää tarkastella Salah al-Dinin hallintorakennetta. Miten se vakiinnutti itsensä Egyptissä, nousi fatimidien kalifaattia tärkeämmäksi dynastiaksi ja pääsi eroon velvoitteistaan Syyriaa kohtaan?

⁸ Nur al-Dinin koko nimi oli Nur al-Din Mahmud Zengi al-Malik al-Salih.

⁹ Zengi oli Syyrian alueella sijaitsevan Aleppon ja Irakin alueella sijaitsevan Mosulin *atabeg*. Kun hän vuonna 1046 kuoli, alueet jaettiin hänen poikiensa kesken.

¹⁰ Hillenbrand 1999, 42.

¹¹ Visiiri (arabiaksi *wasiir*) on virallisesti kalifin oikea käsi, mutta käytännöllisempi nimitys on ministeri. Joskus visiiristä käytetään termiä neuvonantaja, mutta visiirillä oli paljon enemmän valtaa.

¹² Lyons & Jackson 1982, 28.

Käsittelen tutkielmassani vuosien tapahtumia osin kronologisesti, osin temaattisesti. On otettava huomioon, että usein yksi muutos seurasi toista. Salah al-Dinin oli esimerkiksi Egyptissä välittömästi valtaan päästyään saatava alue riittävän yhtenäiseksi, ja Kairosta oli poistettava sisäiset uhat. Fatimidien kalifaatin laivasto oli tuhoutunut frankkeja vastaan käydyissä taisteluissa ja hallinnon veronkeruu oli heikentynyt. Vaikka esimerkiksi Niili mahdollisti elannon monille, ja sen johdosta egyptiläisiä oli mahdollista verottaa ilman suurta vastarintaa, hallinnon talous oli huonolla tolalla. Salah al-Dinin oli tehtävä paljon uudistuksia, jotta Egypti vahvistuisi ja pystyisi olemaan vähemmän riippuvainen muiden avusta.

Ymmärtääkseen Salah al-Dinin myöhempiä vaihteita paremmin, on käytävä läpi hänen aikansa Egyptissä. Hän päätyi alueelle osin sattuman oikusta, eikä tie valtaan ollut millään tavoin itsestään selvä. Vuodet 1169–1174 muovasivat Salah al-Dinista miehen, jolle frankit antoivat legendaarisen maineen. Tänä aikana hänen valtansa kivijalka muodostettiin. Kuitenkin vielä 1160-luvulla Salah al-Din oli vain yksi Nur al-Dinin emiireistä¹³, ja osa joukkoja Egyptiin suunnatuilla sotaretkillä. Egyptin heikentyessä 1160-luvulla se ei enää pärjännyt omillaan ulkopuolisia uhkia vastaan. Yhden naapurin ollessa uhka toisesta oli mahdollista saada liittolainen. Tämän vuoksi frankit ja zengistit¹⁴ taistelivat alueella kolmesti 1160-luvulla ja lopulta Syyrian joukot valtasivat Egyptin vuonna 1168 jääden alueelle pysyvästi. Joukkoja johtaneen Shirkuhin kuollessa maaliskuussa vuonna 1169, hänen veljenpoikansa Salah al-Din otti vastaan paikan Egyptin visiirinä. Visiirinä hän oli fatimidien kalifi¹⁵ al-Adidin, sekä zengistien Nur al-Dinin alainen. Vuosina 1169–1171 Salah al-Din palveli kalifia ja Syyriaa, ja kalifaatin jälkeen vielä vuoteen 1174 Syyriaa.

Nur al-Dinin kuollessa zengistit ajautuivat sisäiseen hajaannukseen. Hänen poikansa al-Salih oli vasta yksitoistavuotias, eikä dynastialla ollut antaa välittömästi riittävän voimakkaita kasvoja valtansa oikeuttamista varten. Nur al-Dinin sukulaisista koostuvat zengistihovi ei tämän vuoksi saanut välittömästi itselleen vahvaa johtajaa. Salah al-Din

¹³ Emiiri (arabiaksi amiir) tarkoittaa ruhtinasta, mutta on myös korkea sotilasarvo. Tässä tapauksessa siis upseeri.

¹⁴ Suuri osa tutkimuskirjallisuudesta puhuu zengisteistä usein syyrialaisina tai Syyriana. Zengistien valtakunnan kolme tärkeintä kivijalkaa ennen vuotta 1174 olivat Damaskos, Aleppo ja Mosul.

¹⁵ Kalifi (arabiaksi khaliifa) tarkoittaa seuraajaa tai sijaista. Ei tiedetä olivatko kalifit alunperin profeetta Muhammadin seuraajia, vai Jumalan sijaisia. Egyptissä kalifi oli fatimidien uskonnollinen ja poliittinen johtaja. Hänen kilpailijansa abbasidien kalifi asui Bagdadissa, Irakin alueella.

olikin zengisteille ollut vuoteen 1174 asti vain yksi Nur al-Dinin emiireistä, mutta samalla hänestä oli tullut myös Egyptin vaurauden ansiosta riittävän vahva irtautumaan zengisteistä kokonaan. Myös Jerusalemin kuningaskuntaa hallinnut Amalrik I kuoli vuonna 1174 ja frankit, eivätkä myöskään frankit olleet välitön uhka ayyubideille.

Vuoden 1186 tapahtumat olivat erittäin merkittäviä. Salah al-Din oli tähän mennessä valloittanut ayyubidien dynastialle Damaskoksen ja Aleppon kaupungit ja lopulta vain Mosul jäi zengisteille. Pysähdynkin tutkielmassani juuri vuoteen 1186, sillä siihen mennessä ayyubidit olivat laajentaneet valtaansa osin Syyriaan ja Ylä-Mesopotamiaan. Salah al-Din oli myös vihdoinkin solminut pysyvän rauhan zengistien kanssa. Hän käänsi todella katseensa kohti frankkeja ja Jerusalemin kuningaskuntaa vasta vuodesta 1187 alkaen. Yksittäisistä taisteluista huolimatta Salah al-Din oli tähän asti noudattanut samaan vuoteen asti solmittua rauhansopimusta, keskittyäkseen sotaansa zengistejä vastaan. Vaikka sulttaani valloitti alueita frankeilta, se oli usein vuoteen 1187 asti myös tekosyy viedä samalla muille muslimiprinssseille kuuluvia maita.

Pro gradu -tutkielmani jakautuu kolmeen suurempaan kokonaisuuteen. Luku kaksi käsittelee ayyubidien dynastian syntyä Egyptissä vuosina 1169–1174. Tutkin sitä, kuinka Salah al-Din onnistui sukunsa avulla pitämään Egyptin riittävän yhtenäisenä, keskittäen valtansa hajautetusti sukunsa jäsenille. Valta vakiintui ensin Kairossa, ja sen jälkeen muualla Egyptissä. Lopulta Salah al-Din onnistui tekemään Egyptistä niin vahvan, että se pärjasi taloudellisesti ja sotilaallisesti omillaan. Näiden vuosien aikana Egyptistä tuli ayyubidien valtakunta, joka Nur al-Dinin kuoleman jälkeen levitti valtaansa Syyriaan¹⁶ muodostaen dynastian, jonka frankit tuntevat nimellä ayyubidien dynastia. Tutkin myös sitä, miksi fatimidien shiialaisen kalifaatin sortuminen ei muuttanut Egyptiä erityisen paljon. Taustalla on kalifaatin elitistinen rakenne; elämä palatsissa ei juuri koskettanut muita kansanosia, joista valtaosa oli entuudestaan sunnalaisia. Salah al-Din ei myöskään ensisijaisesti halunnut heikentää shiialaisuuden asemaa, vaan fatimidien kalifaatin asemaa. Fatimidit olivat virallisesti vallassa Egyptissä, ja siksi mahdollinen uhka Salah al-Dinille. Uskonnolla oli merkittävä asema keskiajan islamilaisessa maailmassa, mutta se oli usein

¹⁶ Salah al-Din valloitti vuonna 1174 Damaskoksen ja siitä tuli hänen valtansa keskus. Hän ei tästä huolimatta saanut valloitetta kaikkia zengistien alueita Syyriasta yhtä helposti, kuten Aleppoa.

sidottu politiikkaan.

Pro gradu -tutkielmani kolmas luku käsittelee Egyptin irtaantumista Syyrian otteesta ja ayyubidien laajentumista Syyrian alueelle. Nur al-Dinin kuollessa vuonna 1174 zengistit ajautuivat sisäiseen hajaannukseen. Salah al-Din oli hänen emiireistään voimakkain ja pyrki hyötymään tästä. Koska myös Jerusalemin kuningaskuntaa hallinnut Amalrik I kuoli samana vuonna, Salah al-Dinilla ei ollut välitöntä uhkaa. Kolmas luku pitää sisällään Salah al-Dinin ja Nur al-Din suhteen, jälkimmäisen kuoleman ja ayyubidivaltakunnan laajentumisen Damaskoksen kaupunkiin saakka. Se on luonteva kohta luvun lopettamiselle, sillä kun Damaskoksesta tuli ayyubidien dynastian vallan keskus, se oli paljon lähempänä ayyubidien pahimpia kilpailijoita, Aleppoa ja Mosulia.

Neljännessä luvussa käyn läpi Salah al-Dinin saavutukset vuosina 1174–1186. Moni lähteistä ja varsinkin tutkimuskirjallisuudesta keskittyy kyseisiin vuosiin selvästi vähemmän. Tästä huolimatta aika oli ayyubidien dynastialle tärkeä. Se levitti itsensä Syyriaan laajemmin ja nousi Egyptin lisäksi Syyriassa alueen suurimmaksi valtapelaajaksi. Salah al-Din onnistui valloittamaan suuren määrän alueita Syyriasta Egyptin varoilla ja samalla kehittämään myös Egyptiä lisää taloudellisesti. Tämä kaikki tapahtui myös Bagdadista käsin hallinneen abbasidien kalifin tuella.

Vaikka Salah al-Din onnistui saamaan lopulta myös Aleppo haltuunsa, Mosulia ayyubidit eivät saaneet. Se pysyi zengistien hallussa vielä Salah al-Dinin kuolemankin jälkeen. Mosulin lisäksi myös välit Bagdadissa sijaitsevaan abbasidien kalifaattiin alkoivat vuoden 1180 jälkeen kylmetä. Neljännessä luvussa keskityn sulttaanin valloituksiin ja siihen, kuinka ayyubidit levittivät valtansa Egyptistä Syyriaan ja osin myös Mesopotamiaan. Mistä syistä ayyubidit onnistuivat valloittamaan niin laajoja alueita ja miksi he lopulta pysähtyivät ja käänsivät katseensa toden teolla kohti Jerusalemin kuningaskuntaa. Kun Salah al-Din julisti *jihadin*¹⁷ frankeille ja Jerusalemin kuningaskunnalle, myös Mosul oli kutsuttujen listalla ja myös vastasi kutsuun myönteisesti. Kyseinen *jihad* ei olisi ollut

¹⁷ Jihad (sana tulee suoraan arabian kielestä) jakautuu kahteen osaan. Henkinen Jihad on päivittäistä kamppailua itseään vastaan. Miekan Jihad on taistelua vääräuskoisia vastaan. Salah al-Din käytti jälkimmäistä propagandana. On myös tärkeää muistaa, että osa uskonoppineista on sitä mieltä että miekan jihadia ei ole olemassa ollenkaan.

mahdollista, ellei Salah al-Din olisi ensin selvittänyt välejään muiden muslimiprinssien kanssa. Tämä ei olisi ollut mahdollista ilman vuosina 1174–1186 tapahtunutta kehitystä. Sen aikana ayyubideista ja Salah al-Dinista oli tullut suurin auktoriteetti Egyptin lisäksi Syyriassa ja riittävän vahva tekijä saadakseen muut muslimiprinssit viirinsä alle. He eivät enää olleet zengisteille ryhmä ”nousukkaita”. Tulen tutkimuksessani lähteideni avulla esittämään, kuinka Salah al-Dinin johdolla ayyubidien dynastiasta oli tullut voimakkain auktoriteetti muslimidynastioiden keskuudessa.

1.2. Lähteet, lähdekritiikki ja aiempi tutkimuskirjallisuus

Salah al-Dinia tutkittaessa huomio kääntyy ensin sulttaanin lähipiiriin. Se koostuu ensisijaisesti kolmesta henkilöstä. Al-Qadi al-Fadil (1135–1200), Imad al-Din al-Isfahani (1125–1201) ja Baha al-Din ibn Shaddad (1145–1234). Jokainen Salah al-Dinia tutkineista on joutunut aloittamaan kolmikon jälkeen jättämistä lähteistä. Kolmikko on myös suurin syy, miksi Salah al-Dinista on jäänyt rikasta lähdemateriaalia jälkipolville. Suurin osa myös myöhemmistä keskiajalla vaikuttaneista arabihistorioitsijoista aloitti heidän jälkeensä jättämistä lähteistä. Esittelen tässä heistä jokaisen erikseen.

Egyptiläinen al-Qadi al-Fadil oli aluksi fatimidien palveluksessa, mutta siirtyi vuonna 1171 Salah al-Dinin palvelukseen. Al-Fadil vastasi paljon sulttaanin veroista, hallinnosta ja kirjanpidosta ja hänen merkityksensä erityisesti Egyptille oli valtava. Al-Qadi al-Fadil ehti palvella myös elää Salah al-Dinia vanhemmaksi ja palvella aikansa hänen poikiaan. Al-Qadi al-Fadilin päiväkirja on valitettavasti kadonnut, mutta hän jätti jälkeensä valtavan kirjanpidon. Al-Qadin al-Fadilin arvosta ayyubidien dynastialle kertoo paljon se, että hän pystyi useaan otteeseen avoimesti kritisomaan Salah al-Dinia.¹⁸

Imad al-Din al-Isfahani vuorostaan oli iranilainen virkamies. Hän aloitti uransa Irakissa ja siirtyi Damaskokseen vuonna 1167. Siellä al-Isfahani keskittyi valtion arkistoihin ja talouteen ja opetti myös lakia. Hän siirtyi vuonna 1175 juuri al-Qadi al-Fadilin suosituksen ansiosta Salah al-Dinin henkilökohtaiseksi avustajaksi. Al-Isfahani hoiti al-Qadi al-Fadilin tavoin sulttaanin taloutta ja toimi usein hänen propagandansa lähteenä. Hän kirjoitti myös sulttaanista biografian, josta sulttaani ehti vielä eläessään lukea osan vuonna 1192. Al-

¹⁸ Eddé 2011, 4–5.

Isfahani oli usein Salah al-Dinin mukana ja siksi hänen päiväkirjansa ovat olleet arvokas lisä tutkijoille. Esimerkkinä *Book on the Conquest of Jerusalem*. Al-Isfahani on ollut jokaiselle tutkijalla tärkeä – ja selvästi heidän eniten käyttämä – lähde.¹⁹

Mosulissa syntynyt ja nykyisen Irakin alueilla koulutuksensa saanut Ibn Shaddad kirjoitti myös Salah al-Dinista biografian *The Rare and Excellent History of Saladin*. D. S. Richardsin käännös on toinen tutkielmani primäärilähteistä. Ibn Shaddadin kohdalla tärkeä huomio on, että hän astui sulttaanin palvelukseen vasta vuonna 1188. Hän oli aktiivisesti osa sulttaanin hallintoa siitä lähtien, mutta kaikki biografian tiedot ennen kyseistä vuotta ovat toisen käden tietoa. Salah al-Din tarjosi Ibn Shaddadille paikkaa hallinnostaan jo vuosina 1184 Damaskoksessa ja vuonna 1186 Harranissa. Ibn Shaddad kieltäytyi kunniansta molemmilla kerroilla ja siksi hänen keräämänsä tieto ennen vuotta 1188 ei ole aina edes kronologista, hän on myös käyttänyt paljon al-Isfahanin merkintöjä luodessaan omaa biografiaansa Salah al-Dinista. Ibn Shaddad toimi armeijan *qadina*, eli tuomarina. Hän oli tästä lähtien läheinen Salah al-Dinille ja myös Ibn Shaddad palveli sulttaanin kuoleman jälkeen jonkin aikaa hänen lapsiaan.²⁰ Jokainen kolmikosta otti aktiivisesti osaa sulttaanin propagandaan ja siksi heidän jälkeen jättämäänsä dokumentoituun informaatioon on suhtauduttava äärimmäisen kriittisesti. Samalla suuri osa samasta informaatiosta on henkilökohtaista.

Vaihtoehtoinen aikalaislähde Salah al-Diniin liittyen on Ibn al-Athir (1160–1233). Al-Athir asui suuren osan elämästään Mosulissa ja oli sen vuoksi paljon tekemisissä Ylä-Mesopotamian hovin ja erityisesti sen prinssien kanssa. Al-Athir oli esimerkiksi Mosulin emiirin mukana vuonna 1188 hänen auttaessa Salah al-Dinia taisteluissa frankkeja vastaan. Al-Athirin *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from "Al-Kamil fi'l-ta'rikh," 2: The Years 541-589/1146-1193, the Age of Nur al-Din and Saladin* D.S. Richardsin käännöksenä on toinen tutkielman primäärilähteistä.²¹ Al-Athir toimii usein vastapainona Salah al-Dinin lähipiirille. Hän suhtautui selvästi kriittisemmin Salah al-Diniin. Al-Athir ihaili Salah al-Dinin edeltäjää Nur al-Dinia ja saattoi mahdollisesti pelätä

¹⁹ Eddé 2011, 5.

²⁰ Eddé 2011, 6.

²¹ Eddé 2011, 6–7

kotinsa Mosulin puolesta. Sulttaanin omavaltaiset toimet Egyptissä, Damaskoksen valtaaminen Nur al-Dinin kuoleman jälkeen ja sotiminen zengidiprinssien kanssa saivat Salah al-Dinin näyttämään vallankaappajalta. Kun zengistit vuonna 1185 tekivät Salah al-Dinin kanssa rauhansopimuksen ja lupasivat lähettää joukkoja hän avukseen, myös al-Athirin tapa kirjoittaa muuttui. Al-Athir antoi esimerkiksi kehuja Jerusalemin kaupungin valtaamisesta ja jatkossa kritiikki laimeni jonkinlaiseksi torumiseksi siitä, ettei sulttaani toiminut aina yhtä innokkaasti *jihadin* puolesta kuin olisi ollut tarpeen.²² On myös huomattava, että al-Athir ei ikinä tavannut Salah al-Dinia. Kaikki hänen ylös kirjaamansa tieto on saatu muilta tahoilta. D.S. Richards huomauttaakin, että al-Athirin lähteet ovat jatkuvasti ongelma, koska hän jättää ne usein – Richardsin mukaan tietoisesti – mainitsematta.²³ Al-Athir oli historioitsija, mutta on huomioitava myös käsitteen merkitys omana aikanaan.²⁴ Al-Athiria on myöhemmin käytetty myös yleisimpänä lähteenä silloin, kun Salah al-Dinin toimintaa shiialaisuutta vastaan on kritisoitu. Tämä on ongelmallista, sillä keskiajalla sunnalaisuuden ja shiialaisuuden merkitykset poikkeavat niiden myöhemmin saamista merkityksistä. Ainoa Salah al-Dinista keskiajalla biografian tehnyt shiialaishistorioitsija oli Ibn Abi Tay. Hän ei suhtautunut Salah al-Diniin negatiivisesti, sillä zengistien aiemmin karkottaessaan hänen isänsä Damaskoksesta, Ibn Abi Tay koki sulttaanin myöhemmät toimet heitä vastaan mahdollisesti oikeutetuksi.²⁵

Ibn Shaddad ja Ibn al-Athir toimivat pro gradu -tutkielmani primäärilähteinä. Heidän vastapainonsa mahdollistaa kriittisen vertailun ja kummankin editiot ovat D. S. Richardsin kääntämiä. Lisäksi he toimivat samalla hyvänä esimerkkinä keskiaikaisen Lähi-idän hovikulttuurista, toisen edustaessa Salah al-Dinin hovia ja toisen zengistien hovia. Keskiajalla filosofien ja historioitsijoiden uskollisuus oli muutenkin hyvin väljä käsite. Hyvänä esimerkkinä toimii Usama Ibn Munqidh. Hänen matkakirjana toimivassa teoksessaan *The Book of Contemplation Islam and the Crusades*, 2008 sisältää yksittäisiä merkintöjä fatimideista, Nur al-Dinista, sekä Salah al-Dinista. Hän suhtautui jokaiseen heistä pääosin positiivisesti, sillä Munqidh ehti elämänsä aikana olla osa fatimidien, Nur al-

²² Eddé 2011, 6–7.

²³ D.S. Richards, johdanto. Ibn Shaddad, 2.

²⁴ Historioitsija on keskiajalla käsitteenä erilainen kuin nykyisin. Ibn al-Athir on ollut omana aikanaan historioitsija, mutta myös Nur al-Dinin biografi. Tämä on huomioitava lähdekritiikissä.

²⁵ El-Moctar 2012, 197–214.

Dinin sekä Salah al-Dinin hovia ja näistä jokainen oli ottanut hänen vastaan lämpimästi. Samasta syystä vuorostaan myös keskiajalla elänyt kristitty Guillaume de Tyre luonnollisesti suhtautui Salah al-Diniin kriittisesti. Vuosina 1130–1185 elänyt Tyroksen arkkipiispa ja historioitsija syntyi Jerusalemin kaupungissa, suoritti opintonsa Euroopassa ja palasi sittemmin takaisin Jerusalemiin kuningaskuntaan tuolloin kuuluneeseen Tyroksen kaupunkiin. Mikäli hän olisi ehtinyt nähdä Jerusalemin kaupungin kukistumisen Salah al-Dinin käsissä vuonna 1197, hänen jälkeensä jättämät lähteet olisivat varmasti entistäkin kriittisempiä.

Salah al-Dinia koskeva eurooppalainen tutkimuskirjallisuus alkaa vuosina 1854–1931 eläneen brittiläisen orientalisti ja arkeologi Stanley Lane-Poolen teoksesta *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*. Hänen työtään jatkoi vuosina 1895 Aleksandriassa syntynyt skotlantilainen sir Hamilton Alexander Rosskeen Gibb. Vuoteen 1971 asti elänyt Gibb käänsi paljon al-Isfahanin kirjoituksia. Molemmat suhtautuivat Salah al-Diin hyvin positiivisesti ja he ovatkin saaneet mahdollisesti vaikutteita Walter Scottin vuonna 1825 julkaistusta teoksesta *The Talisman*. Fiktiivisessä teoksessa Salah al-Din esiintyy karismaattisena ja hyveellisenä johtajana. Sen sijaan hänen kolmannen ristiretken aikainen vastustajansa Rikhard Leijonamieli esiintyy äkkipikaisena ja aggressiivisena barbaarina.

Kaksikko sai osaltaan kritiikkiä puolalaiselta Andrew S. Ehrenkreutzilta. Hänen vuonna 1972 julkaisemansa teos *Saladin* antaa sulttaanista selvästi kriittisemmän kuvan. Ehrenkreutzin suurin ansio on käydä Lane-Poolea ja Gibbiä perusteellisemmin läpi Salah al-Dinin elämää ennen vuotta 1187 ja erityisesti hänen aikaansa Egyptissä. Ehrenkreutzia on silti syytetty asiavirheistä ja melkein jokainen Salah al-Dinia koskeva kirja esittelee hänet jossain määrin negatiivisessa valossa²⁶. Ehrenkreutzin luoma vastakkainasettelu on kaikesta huolimatta vaikuttanut Salah al-Dinin tutkijoihin lännessä. Oman pro gradu tutkielmani tärkeimpiin sekundaarilähteisiin kuuluu Malcolm Cameron Lyonsin & D. E. P. Jacksonin vuonna 1982 julkaisema *Saladin. The Politics of Holy War*. Kaksikko käänsi ensimmäisenä al-Qadi al-Fadilin jälkeensä jättämiä lähteitä englanniksi. Teos ei ole

²⁶ Hyvä esimerkki Ehrenkreutziin suhtautumista ovat teoksen *The Legend of Saladin in Western Literature and Historiography* kirjoittaneen Margaret Jubbin sanat: Ehrenkreutzilla on selvästi ollut tarkoituksensa, mutta samalla hänen kritiikkinä Lane-Poolea ja Gibbia kohtaan on avannut mahdollisuuden muille kritisoida häntä. Jubb 2000, 217–218.

myöskään värittänyt vahvasti Salah al-Dinia ihannoivaksi tai kritisoivaksi. Toinen tärkeä sekundaarilähteeni on ranskalaisen Anne Marie Eddén vuonna 2011 englanniksi käännetty teos *Saladin*. Eddén tutkimus on tällä hetkellä eurooppalaisista kattavin. Lisäksi teos on temaattinen, mikä tekee siitä aiempien tutkimuksien kronologista rytmitystä huomattavasti monipuolisemman.

1.3. Arabiankielisen sanaston käyttäminen, nimet ja islamilainen kalenteri

Lähteissä ja tutkimuskirjallisuudessa esiintyy paljon arabiankielistä sanastoa. Pyrin avaamaan lyhyet termit ja sanat tekstissä, ja pidemmän selityksen vaativat sanat avataan erikseen viitteissä. Annan myös tutkimuksen kannalta relevanteille henkilöille elinajan, jos se on tiedossa. Esitän tutkimukselle tärkeiden henkilöiden nimet ensimmäisellä kerralla joko kokonaan tai pitempänä riippuen siitä, kuinka lähde on heidät esitellyt, ja sen jälkeen käytän lyhyempiä nimiä, joita kirjallisuus vakiintuneesti käyttää. Esimerkiksi yksi Salah al-Dinin veljistä on nimeltään al-Malik al-Mu'azzam Shams al-Daula Turan-Shah ibn Ayyub, mutta kirjallisuudessa hän esiintyy lyhemmin nimellä Turan-Shah.²⁷ Eurooppalainen historiankirjoitus tuntee Salah al-Dinin nimellä Saladin, mutta käytän tutkielmassa kuitenkin nimeä Salah al-Din²⁸ sillä nimi on islamilaisen maailman kannalta loogisempi. *Salah* merkitsee suomeksi uudistumista tai uudistamista ja *din* uskoa. Salah al-Din olisi siis suomeksi uskon uudistaja. Uskonnolliset nimet olivat keskiajan Lähi-idässä yleisiä. Esimerkiksi Nur al-Din²⁹ on suomeksi uskon valo.³⁰

²⁷ Lyons & Jackson 1982, ix.

²⁸ Salah al-Din lausutaan standardiarabiassa *Salahuddiini*, sillä d:n edessä oleva l muuttuu myös d:ksi. Arabian kieltä ei myöskään tavallisesti vokalisoida kuin Koraanissa ja lastenkirjoissa.

²⁹ Seuraan pääsääntöisesti yleisintä länsimaalaisten tutkijoiden tapaa translitteroida tietyt sanat. Esimerkiksi Nur al-Dinin nimen voit translitteroida muotoon Nour al-Dein (ranskalainen tyyli) tai muotoon Nuur ad-Diin (uskollinen foneettinen suomenkielinen muoto).

³⁰ El-Moctar 2012, 199.

Islamilainen ajanlasku alkaa vuodesta 622, ja kuukalenterissa vuosi on 354 tai 355 päivää. Tästä johtuen kirjallisuus ja lähteet esittävät usein vuodet islamilaisen kalenterin ja gregoriaanisen kalenterin mukaan. Esitän tässä työssä vuodet gregoriaanisen kalenterin mukaan.

2. Salah al-Din: upseeri, josta tuli koko Egyptin hallitsija

2.1. Salah al-Din ja aika ennen vuotta 1169

Egyptin tulevan valtiaan Salah al-Din Yusuf ibn Ayyubin³¹ lapsuudesta ja nuoruudesta tiedetään hyvin vähän, ja nämäkin tiedot ovat hajanaisia. Jotta ymmärtäisimme, kuinka hänelle ylipäänsä tuli mahdollisuus valtaan Egyptissä, on tärkeää tarkastella hänen lapsuuttaan ja pohtia syitä sille, miksi hän päätyi Egyptiin ylipäänsä.

Salah al-Dinin isä Najm al-Din Ayyub ja setänsä Shirkuh saapuivat mahdollisesti Dvinin kylästä, Armeniasta Irakiin. Salah al-Din oli syntynyt mahdollisesti Tikritin kylässä, jossa hänen isänsä oli seldzukkien palveluksessa. Ayyub ystäväystyi samoihin aikoihin seldzukkien palveluksesta irtautuneen Zengin kanssa ja siirtyi pian tämän jälkeen hänen dynastiansa riveihin. Zengin kuoltua vuonna 1146 Salah al-Dinin setä Shirkuh siirtyi Nur al-Dinin palvelukseen ja hänen isänsä Ayyub hieman myöhemmin. Salah al-Din vietti suuren osan nuoruudestaan Damaskoksessa. Hän oli kurdi³², mutta hänen koulutuksensa vastasi arabialaisen yläluokan lasten saamaa koulutusta. Ibn Shaddadin mukaan hän hallitsi hyvin Koraanin, arabihallitsijoiden historian, ja kuten herrasmiesten sopi, myös hevostensa sukupuut. Hän oli myös erinomainen hevospoolossa, joka oli suosittu harrastus eliitin keskuudessa ja samalla yleinen tapa pitää sotilaat ja hevoset aktiivisina rauhan aikana.³³ Salah al-Din astui Nur al-Dinin palvelukseen mahdollisesti vuonna 1152.³⁴

³¹ Ibn on arabiaa ja tarkoittaa poikaa. Yusuf ibn Ayyub on Yusuf Ayyubin poika.

³² Kurdiheimot keskiajalla eivät välttämättä ole sukua nykyisille kurdeille. Vaikka Salah al-Din on maailman tunnetuin kurdi, itse termi ei ole näin yksinkertainen.

³³ Ibn Shaddad, 18–38 ; Lyons & Jackson 1982, 2–6.

³⁴ Hindley 2012, 49.

Ensimmäinen todellinen merkintä Salah al-Dinista ajoittuu hänen toisen Egyptin kampanjansa aikaan, jolloin hän oli vastuussa Aleksandrian puolustamisesta ja kaupungin luovuttamisesta frankeille. Tämän jälkeen hän Salah al-Din palasi Damaskokseen, mutta siirtyi sitten setänsä Shirkuhin joukkoihin. Hän oli Egyptin kolmannen sotaretken aikana aktiivinen upseeri, joka oli mahdollisesti vastuussa Egyptin vanhan visiirin Shawarin teloittamisesta sanoen: "Niin kauan kuin Shawarilla on valtaa, meillä ei ole auktoriteettia."³⁵ Merkinnät Salah al-Din nuoruudesta ovat hajanaisia. Tutkimukseksi kannalta ei ole varsinaisesti tärkeää tietää, kuinka hän eli ennen vuotta 1169. Hänen elämänsä ennen kuin hänestä tuli visiiri on kuitenkin hyvä käydä läpi, koska sillä voidaan selittää, miksi Salah al-Dinin asema Egyptissä oli vaikea vuonna 1169. Salah al-Din ei ollut itsestään selvä valinta hallitsijaksi hänen setänsä kuoleman jälkeen. Hänellä oli setänsä nimi ja isänsä maine, mutta ei varmuutta siitä, riittäisivätkö ne Syyrian joukoille.

2.2. Visiiristä Egyptin valtiaaksi

Shirkuhin kuoleman³⁶ jälkeen seuraaja oli ratkaistava nopeasti. Nur al-Din ei mahdollisesti suhtautunut suopeasti siihen, että Shirkuh oli ottanut visiirin viran ja jäänyt alueelle. Shirkuh jätti myös jälkeensä armeijan, joka koostui syyrialaisista ja turkkilaisista. Ibn al-Athirin mukaan kalifille oli kuiskattu, että "Yusuf on kaikista emiireistä heikoin."³⁷, ja lopulta suurin osa emiireistä hyväksyi Salah al-Dinin mahdollisesti juuri tämän vuoksi. Kalifi oli mahdollisesti tehnyt alustavan valinnan, ja Syyrian joukkojen hajaannuksen johdosta oli hyvä valita henkilö, joka oli samaa sukua kuin Shirkuh.³⁸ Salah al-Dinin valinta oli mahdollisesti kompromissi.

Visiirinä Salah al-Din palveli alkuun sekä Syyriaa että fatimidien kalifi al-Adidia. Shirkuhin armeijan lisäksi Egyptissä oli erilaisia etnisiä ryhmiä, kuten berbereitä,

³⁵ Lause on arabialaisten historiankirjoittajien luovaa dramatisointia eikä tiedetä tarkkaan onko Salah al-Din sanonut kyseisiä sanoja. Lyons & Jackson 1982, 26.

³⁶ Shirkuhin kuolema on hyvä esimerkki siitä miten arabialaiset lähteet ovat erimielisiä. Yhden mukaan hänet myrkytettiin, toisen mukaan hän kuoli runsaan lihansyönnin ja sen aiheuttaman sairastelun johdosta. Tarkkaa tietoa ei ole. Ibn al-Athir, 175–176; Ibn Shaddad, 45; Lyons & Jackson 1982, 27.

³⁷ Ibn al-Athir, 176–179.

³⁸ Lyons & Jackson 1982, 52.

armenialaisia, nuubialaisia³⁹ ja arabibeduiineja.⁴⁰ Fatimideja ei ollut aiemminkaan haitannut visiirin kuolema, jos tämän murhannut henkilö astuisi visiiriksi edeltäjän tilalle ja palvelisi kalifaattia.⁴¹ Visiiristä oli tullut Egyptissä virka, jossa vain juonikkain selvisi. Vanha visiiri Shawar oli joutunut tasapainoilemaan Egyptin vihollisten välillä. Hän oli liittoutunut yhden osapuolen kanssa estääkseen toisesta aiheutuvan uhan.⁴² Shawar toimi Salah al-Dinille esimerkkinä siitä, että vauraus ilman toimivaa sotilaallista valtaa ei riittänyt, jos halusi hallita. On myös huomioitava, että visiirinä Salah al-Din oli egyptiläisille yhtä vieras kuin edeltäjänsäkin. Tästä johtuen paras tapa turvata valta oli pyytää suvun jäseniä avuksi. Vuoteen 1170 mennessä Egyptiin olivat saapuneet Salah al-Dinin veljet Turan-Shah, Tughtekin ja al-Adil, setä Shihab al-Din, veljenpojat Taqi al-Din, Farrakh-Shah, lanko Zain al-Din 'Umar ja isä Ayyub.⁴³ Ayyubin saapuminen mahdollisesti rauhoitti Syyriaa, sillä hänellä oli legendaarinen maine zengistien joukossa. Salah al-Din tarjosi mahdollisesti - ainakin symbolisesti - visiirin virkaansa hänelle, mutta isä kieltäytyi, ja tämä vahvisti Salah al-Dinin auktoriteettia Egyptissä.⁴⁴ Salah al-Din antoi eri sukunsa jäsenille omat *iqtat* eli väliaikaiset hallintoalueet. Esimerkiksi Ayyub sai Aleksandrian ja Damiettan, Turan-Shah puolestaan Aidhabin sataman Punaisella merellä.⁴⁵ Turan-Shah on hyvä esimerkki *iqtasta* ja tietyllä tapaa myös siitä kuinka väliaikaaisuudesta oli hyötyä ayyubideille: hän näet näyttäisi valtaa pitäessään tuhlanneen enemmän kuin tienasi. Kun Salah al-Din lähetti joukon valloittamaan Jemenia vuonna 1173, juuri Turan-Shah lähetettiin johtamaan tätä joukkoa. Liikkeellä ollessaan hän oli hyödyllisempi.⁴⁶

Salah al-Dinilla oli kaksi suurempaa ongelmaa heti uransa alussa Egyptissä. Toinen oli sisäinen, toinen ulkoinen. Ensimmäinen oli kalifin hovissa palvelevan nuubialaisen neuvonantajan Mu'tamin al-Khilafan suunnittelema salaliitto ja siitä alkanut kapina. Ibn al-Athirin mukaan Salah al-Din sai kuulla juonesta ja antoi kapinoitsijoiden tehdä ensimmäisen liikkeen. Hänen mukaansa Mu'tamin al-Khilafa olisi ollut turvassa niin kauan, kun hän pysyisi kalifin palatsissa, mutta hänen poistuttuaan sieltä hänet murhattiin.

³⁹ Nuubialaiset mainitaan lähteissä ja kirjallisuudessa termeillä kuten sudanilaiset, nuubialaiset, "neekerit" tai "mustat". Käytän sanaa nuubialaiset, sillä se esiintyy Mohamed El-Moctarin artikkelissa joka on tuore.

⁴⁰ Hillenbrand 1999, 444.

⁴¹ Lyons & Jackson 1982, 6.

⁴² Lyons & Jackson 1982, 24.

⁴³ Lyons & Jackson 1982, 32–38.

⁴⁴ Hindley 2012, 64.

⁴⁵ Lyons & Jackson 1982, 41.

⁴⁶ Lyons & Jackson 1982, 65–66.

Nuubialaiset orjat raivostuivat tästä ja aloittivat massiivisen kapinan.⁴⁷ Ei ole tarkkaa tietoa siitä, menikö kaikki juuri näin, mutta Salah al-Din saattoi antaa kapinan riehua hetken odottaen kalifin reaktiota. Kun kapina ei saanut al-Adidilta sympatiaa, se oli helpompi hajottaa. Turan-Shah oli tuolloin saapunut jo Egyptiin, ja hänen avullaan järjestettiin verilöyly, jossa kapinallisista tapettiin suurin osa. Osa kapinallisista onnistui pakenemaan Kairosta, mutta heitäkin ajettiin takaa ja kiinni saadut tapettiin. Tämän jälkeen Egyptissä ei ollut muutama vuoteen yhtä suuria sisäisiä levottomuuksia.⁴⁸

Toinen uhka vuonna 1169 oli ulkoinen. Vanha visiiri Shawar oli käynyt neuvotteluja 1160-luvulla Nur al-Dinin tai Jerusalemin Amalrik I:n kanssa riippuen siitä, kumpi heistä oli uhka. Amalrik I ei ollut valmis vielä luopumaan Egyptin valloittamisesta, ja Bysantin tukemana hän saartoi Damiettän, merkittävän kaupungin Egyptin rannikolla. Ibn Shaddadin mukaan Damietta oli ensimmäinen kohde, sillä sinne oli mahdollista hyökätä samanaikaisesti maitse ja mereltä. Ibn al-Athirin mukaan frankit Syyrian alueella olivat huolestuneet Egyptin tilanteesta, ja koska he pelkäsivät muslimien laajentavan alueitaan, he päättivät toimia. Joukot olivat kuitenkin erimielisiä ja Amalric I:n saapuessa maitse, hän ei ehtinyt alueelle Bysantin laivaston kanssa samaan aikaan. Salah al-Din vuorostaan oli saanut kalifilta yli 1 000 000 dinaaria⁴⁹, eli kultarahaa, ja onnistui näillä varoilla varustamaan joukkonsa hyvillä varusteilla. Lisäksi Nur al-Din lähetti Syyriasta lisää joukkoja avuksi. Ilman näitä avustuksia Salah al-Din tuskin olisi selviytynyt piirityksestä, sillä fatimidien laivasto oli surkeassa kunnossa ja vaikka sitä alettiin korjata, tämä työ alkoi käytännössä melkein tyhjästä. Damiettän saarron aikana Salah al-Din teloitti myös joukon egyptiläisiä emiirejä. Heitä syytettiin petollisuudesta, mutta tälle ei ole mitään todisteita. Niin tai näin, mutta nuubialaisten kapinan ja piiritetyn Damiettän vapauttamisen jälkeen Salah al-Din oli yksi Egyptin poliittisesti voimakkaimmista miehistä. Hänen isänsä Ayyub

⁴⁷ Ibn al-Athir, 179–180.

⁴⁸ Lyons & Jackson 1982, 33–36.

⁴⁹ Summa on todella suuri eikä ole tarkkaa tietoa pitääkö se paikkansa.

saapui myös pian saarron jälkeen, ja Salah al-Dinin ensimmäinen lapsi⁵⁰ syntyi kesäkuun 17 päivä, 1170.⁵¹

Vuoteen 1170 mennessä Salah al-Din oli saanut tärkeimmät sukunsa jäsenet Egyptiin. Hän oli lujittanut valtansa visiirinä ja välittömät uhat hallinnon kannalta oli selvitetty.

Tutkimuksen kannalta on olennaista perehtyä aikaan, jolloin Ayybin suku saapui Egyptiin. Tulevan dynastian kannalta tärkeät henkilöt olivat nyt alueella. Fatimidien kalifaatti oli silti vielä olemassa ja Salah al-Dinin suku palveli kalifi al-Adidia.

2.3. Fatimidien kalifaatin sortuminen

Fatimit olivat saapuneet Egyptiin vuonna 975⁵² ja he olivat ismailiitteja, eli niin sanottuja seitsenshiialaisia.⁵³ Ismailiiteillä tai toisin sanoen ismaililaisilla oli 1100-luvulla huono maine, sillä osa sen sisäisistä suuntauksista oli maineeltaan aggressiivisiä, kuten assasiinit^{54, 55} Ibn al-Athir halveksui niin paljon fatimideja, että hän kirjoitti muslimeista ja fatimideista kahtena eri ryhmänä.⁵⁶ Egyptissä fatimit olivat elitistejä, jotka eivät koskaan levittäneet kulttuuriaan aktiivisesti kansan keskuuteen. Tästä johtuen suuri osa egyptiläisistä pysyikin sunnalaisina. Salah al-Din alkoi vaihtaa shiialaisia oppineita ja tuomareita hitaasti sunnalaisuutta edustaviin vastaaviin, mutta suuri osa shiialaisista oppineista oli turvassa kalifin al-Adidin palatsissa niin kauan kuin hän eli. Vuoden 1171 syksynä kalifi sairastui.⁵⁷

⁵⁰ Salah al-Dinin lasten äideistä on lähteissä ja tutkimuskirjallisuudessa hyvin vähän merkintöjä. Hän meni aikanaan Nur al-Dinin lesken kanssa naimisiin, mutta liitto oli lapseton. Muuten merkinnät koskevat enemmänkin yksittäisiä merkintöjä haaremista. Tariq Alin *The Book of Saladin* on harvoja teoksia, jossa sulttaanin vaimot ja haaremi ovat aktiivisemmin esillä. Teos on myös historiallista fiktiota. Vaikka historialliset tapahtumat ovat mukana, naisten osuudet ovat pääosin erikseen luotua fiktiota.

⁵¹ Ibn al-Athir, 179–180; Ibn Shaddad, 45–46; Lyons & Jackson 1982, 36–38.

⁵² Hillenbrand 1999, xlix.

⁵³ Shiialaisuus jakaantuu pääasiassa kahteen ryhmään. Niistä suurempi on kaksitoistashiialaiset ja pienempi seitsenshiialaiset. On olemassa myös pienempiä shiialaisia suuntauksia, mutta ne eivät ole tutkielman kannalta relevantteja.

⁵⁴ Assasiinit toimivat esikuvana englannin kieliselle sanalle assassin, eli salamurhaaja. Heidän toimintansa johdosta ismailiiteillä oli monien sunnalaisien suuntauksien silmissä huono maine. On silti muistettava propagandan merkitys, sen avulla oli mahdollista tehdä monesti yleistyksiä.

⁵⁵ Hillenbrand 1999, 42–43.

⁵⁶ Hillenbrand 1999, 46.

⁵⁷ Ei ole tarkkaa tietoa siitä onko kyseessä sairaus, putosiko kalifi hevosensa selästä vai myrkyttikö Salah al-Din hänet. Lyons & Jackson 1982, 45.

Vuoden 1171 kesällä Egyptiin tuli Syyriasta kirje koskien *khutbaa*⁵⁸, joka olisi järjestettävä abbasidien kalifin kunniaksi. Jo ennen kalifin sairastumista Salah al-Din oli pitänyt neuvonpidon emiiriensä kanssa kirjeen sisällöstä ja heidän ollessa erimielisiä hän oli lopulta saanut shafi'iitti⁵⁹ *faqihilta* eli lainoppineelta apua. Faqih Najm al-Din al-Khabushani järjesti oikeudenkäynnin, jossa monia fatimideja tuomittiin kuolemaan. Kalifille kerrottiin heidän juonitelleen häntä itseään vastaan, ja pian oikeudenkäynnin jälkeen kalifi sairastui itse. Kymmenes syyskuuta pidettiin Fustatissa lähellä Kairoa *khutba*, jota ei pidetty enää al-Adidin nimeen. Ibn al-Athirin mukaan Salah al-Din ei vielä uskaltanut pitää *khutbaa* abbasidien kalifin nimeen, vaan tutki yleisön reaktiota. Seuraavana päivänä hän piti Kairossa uuden *khutban*, joka tällä kertaa lausuttiin abbasidien kalifi al-Mustadin nimeen. 13. päivä al-Adid kuoli, ja Salah al-Dinin julistaessa itsensä aikanaan sulttaaniksi eli kuninkaaksi hän sai siunauksen tälle abbasidien kalifilta.⁶⁰

Jää historian hämärään, surmauttiko Salah al-Din fatimidien kalifin vai ei. Uudempi shiialainen tutkimus uskoo siihen, että kalifi surmattiin Salah al-Dinin toimesta. Uudempi sunnalainen tutkimus taas kertoo tapahtumat täysin toisella tavalla. Salah al-Din joko telkesi kalifin palatsiinsa tai sitten he olivat ystäviä, jotka saattoivat jutella keskenään päiväkausia. Tässä on eräs ongelma uudemman tutkimuksen kannalta, sillä shiialainen tutkimus käyttää usein al-Athiria apunaan, ja hän edusti sunnalaisuutta. Ainoa shiialainen biografi Salah al-Dinin omana aikana oli Ibn Abi Tay ja hän suhtautui Salah al-Diniin ihailleen. Nur al-Din oli karkottanut hänen isänsä Syyriassa sijaitsevan Aleppon alueelta. Tämän vuoksi hän kirjoitti zengisteistä negatiiviseen sävyyn.⁶¹

Shiialaisuuden katoaminen Egyptistä on ollut merkittävä asia, mutta se liittyy vahvasti fatimidien kalifaatin sortumiseen. Mikäli kalifaatti olisi edustanut sunnalaisuutta, sen kohtalo tuskin olisi ollut erilainen. Usama Ibn Mudqidhin *The Book of Contemplation Islam and the Crusades* kuvaa hyvin keskiajan politiikkaa ja eri hallitsijoita, uskonnon

⁵⁸ Khutba on seremonia joka järjestettiin moskeijassa keskipäivän rukouksen aikaan perjantaina. Khutbaa vietettiin kalifin kunniaksi. Egyptissä sitä vietettiin al-Adidin eläessä fatimidien, ei abbasidien kalifin kunniaksi. Abbasidit ja fatimidit olivat keskiajalla toistensa pahimmat kilpailijat. Abbasidien edustaessa sunnalaisuutta ja fatimidien shiialaisuutta.

⁵⁹ Shafi'iitit edustavat sunnalaisuutta.

⁶⁰ Ibn al-athir, 196–198; Ibn Shaddad, 47–48; Lyons & Jackson 1982, 44–46.

⁶¹ Tämä toimii esimerkkinä sille, miksi en painota sunnalaisuuden ja shiialaisuuden vastakkainasettelua kovin vahvasti tutkielmassani. Kuten jo johdannossa kävin läpi, omana aikanaan historioitsijoiden syyt kirjoittaa kriittisesti saattoivat johtua useasti uskonnon sijaan, henkilökohtaisemmista syistä. Mohamed El-Moctar 2012, 197–214.

suuntauksista riippumatta. Usama palveli elämänsä aikana fatimideja, Nur al-Dinia ja lopulta hetken myös Salah al-Dinia. Hän ei maininnut ylempiä tahoja sunnalaisuuden tai shiialaisuuden edustajina. Ainoa uskonnollinen maininta heihin liittyen oli *olkoon Jumala heille armollinen*.⁶²

Tutkimuksen kannalta on tärkeää ymmärtää, että fatimidit eivät olleet välitön uhka Salah al-Dinille. En pidä todennäköisenä, että hän aluksi yritti heikentää kalifaattia millään tavoin. Kun Kairosta oli poistettu välittömät uhat ja Egyptin yleinen tilanne rauhoittui, Salah al-Din alkoi tutkia kalifaattia tarkemmin ja miettiä kuinka sen valtarakenteita voitaisiin alkaa muuttaa. Ayyubidien suvun jäsenten hallitessa eri alueita, Salah al-Din saikin paremman otteen Egyptistä. Syyrian ja Bagdadin vaatima *khutba* oli historian oikku, tai onnekas sattuma. Kahden isännän palveleminen oli luultavasti ollut ongelma, ja kalifin kuollessa Syyria olisi hetken tyytyväinen ja Salah al-Dinin hallinto saisi jatkaa kehittymistään omilla ehdoillaan.

2.4. Egyptin kehittäminen

Salah al-Din oli tehnyt muutoksia Egyptissä jo fatimidien kalifin eläessä. Esimerkiksi Kairossa oli tuhottu *malikien*⁶³ yliopisto ja Fustatin vankila oli annettu *shafi'iittien* käyttöön.⁶⁴ Kalifin kuoleman jälkeen Salah al-Dinin oli helpompi tehdä muutoksia Egyptissä kaupunkien puolustamisen, veronkeruun ja instituutioiden suhteen. Salah al-Din oli oppinut Aleksandrian ja Damiettan piiritysten aikana hyvän puolustuksen vaativan hyvät muurit. Ayyubidien vallan keskuksena toimivan Kairon muureja olikin syytä korjata niiden huonon kunnan johdosta. Se tehtiin vuonna 1171, muureja vahvistettiin myöhemminkin. Kairon ympäröiminen yhdellä suurella muurilla alkoi vuonna 1176, jolloin muuri jäi kuitenkin keskeneräiseksi. Toinen huolenaihe oli rannikkoalueiden puolustus. Fatimidien laivasto oli heikossa kunnossa, ja vuonna 1169 alkoi uuden laivaston rakentaminen. Todellinen kehitys laivaston rakentamisessa tapahtui vasta vuonna 1176, jolloin valtio pystyi myöntämään enemmän varoja.⁶⁵

⁶² Usama Ibn Mudqidh, 14–44, 179.

⁶³ Malikit ovat sunnalaisuutta edustava lainoppineiden koulukunta. Salah al-Din on käyttänyt ensisijaisesti lainoppineina shafi'iitteja, mutta muita koulukuntia ei poistettu kokonaan.

⁶⁴ Lyons & Jackson 1982, 41.

⁶⁵ Lev 2011, 218–219.

Välimeren kauppa oli keskiajalla tärkeä Egyptille. Rannikolla kävi kauppiaita esimerkiksi Venetsiasta ja Genovasta. Salah al-Dinin *qadi* eli tuomari tai virkamies al-Qadi al-Fadil kirjoitti Bagdadiin vuonna 1174 italialaisista, jotka olivat samaan aikaan vihollisia ja kauppakumppaneita. Aktiivisen kaupankäynnin lisäksi Egypti oli ollut myös vilja-aitta, jonka verotuloista suuri osa oli jäänyt sinne ennen, kuin fatimidit saapuivat alueelle. Siitä huolimatta, että alue oli vaurasta, fatimidien hallinnon heikentyessä myös veronkeruu oli heikentynyt ja tämän vuoksi valtion talous oli heikossa kunnossa.⁶⁶

Verotulojen lisääminen vaati niiden keräämisen tehostamista, mutta se oli tehtävä tavoilla, jotka eivät kohtaisi liian suurta vastarintaa. Salah al-Din esimerkiksi kasvatti suosiotaan poistamalla Kairosta ja Fustatista *mukusin*, erittäin epäsuositun palveluveron. Verotus varhaisessa islamilaisessa maailmassa oli keskittynyt henkilöihin ja omaisuuteen, mutta islamilaisen maailman laajentuessa oli luotu uusia veroja kuten palveluvero. Näistä uusista veroista ei ollut islamilaisessa maailmassa ennakkotapauksia, ja siksi ne koettiin laittomaksi.⁶⁷

Zakat, eli almuvero oli sen sijaan yksi viidestä islamin peruspilareista. Tiedot sen keräämisestä fatimidien Egyptissä ovat puutteellisia, ja ensimmäiset tarkemmat tiedot *zakatin* keräämisestä löytyvät vasta kalifaatin jälkeiseltä ajalta, nimellisesti vuodelta 1171. Tutkijan on huomattava, että olemassa olevat tiedot koskevat veron keräämistä, eivät varojen käyttämistä. Tästä johtuen ei ole tarkkaa tietoa siitä, tehtiinkö *zakatista* vain ylimääräinen vero kansalaisille. On mahdollista, ettei *zakat* herättänyt suurta vastarintaa veron ollessa lainvoimainen. Tämän vuoksi sen keräämistä on yritetty mahdollisesti tehostaa. *Sadaqasta* eli vapaaehtoisesta almuverosta on löytynyt selvempiä merkintöjä. Hallitsijat lahjoittivat usein verokassaan, koska halusivat julkisesti osoittaa olevansa kiitollisia Jumalalle, esimerkiksi voitettujen taisteluiden jälkeen tai halutessaan sovittaa syntinsä.⁶⁸

Sadaqan yhteydessä on mainittava myös *waqf*, joka on islamilaisessa maailmassa laillistettu säätiö. *Waqfia* käytetään, kun maa-alue tai rakennus siirretään

⁶⁶ Lev 2011, 222–224.

⁶⁷ Lyons & Jackson 1982, 49.

⁶⁸ Lev 2011, 227–228.

hyväntekeväisyyskäyttöön.⁶⁹ *Waqf* tarvitsi asettajan, edunvalvojan, tuomarin ja edunsaajat. Koska *sadaqa* "kuuluu Jumalalle", ja kyseinen almu kuuluisi antaa valtion sijasta moskeijalle, siitä saatuja varoja oli mahdollista käyttää säätiöihin, joilla oli legitiimi asema islamilaisessa kulttuurissa. Säätiöiden avulla islamilaiseen maailmaan perustettiin esimerkiksi sairaaloita ja kouluja. Säätiöt oli otettu Egyptissä käyttöön jo 900-luvulla, mutta vasta Salah al-Din vakiinnutti asetelman, jossa hurskaiden lahjoitukset voitiin ohjata säätiöiden avulla tukemaan esimerkiksi *madrasoja*, jotka olivat kouluja lainoppineille, tai sairaaloja. Salah al-Din oli jo visiirinä perustanut Fustatiin *madrasan*, ja niiden lisääntyessä oli samalla mahdollista tuoda sunnalaisia lainoppineita fatimidien shiialaisten tilalle. Uudet *madrasiat* olivat toimiva tapa saada yleisellä tasolla oppineiden hyväksyntä. Vaikka Salah al-Din suosi sunnalaisia lainoppineita, tarkoitus oli siirtää asteittain valtaa pois fatimideilta, ei sinänsä shiialaisuudelta. Säätiöiden avulla perustettiin myös sairaaloita. Salah al-Din itse rakennutti kolme, yhden Aleksandriaan, toisen Fustatiin ja suurimman Kairoon. Kairossa sijaitsevassa sairaalassa oli kolme osastoa, yksi miehille, toinen naisille, kolmas mielisairaille, ja se oli hyvin varustettu sekä lääkkeiden että lääkärin määrän suhteen.⁷⁰

Egypti oli hallinnollisesti ensisijaisesti islamilainen, mutta kristittyjen ja juutalaisten asema oli kohtuullisen hyvä, ja heidän oli mahdollista saada hallinnollisia virkoja. He joutuivat kyllä maksamaan ylimääräisiä veroja, mutta Salah al-Din sai hallittavakseen sekavan talouden, minkä johdosta verottaminen oli sekavaa ja monet tahot saivat käydä yksittäistä kauppaa ilman valtion valvontaa. Salah al-Din oli ollut tästä mahdollisesti tietoinen ja valmis sietämään sitä, koska hänellä ei ollut resursseja estää kyseistä toimintaa. Esimerkiksi hänen oma virkamiehensä al-Fadil kävi kauppaa yksityisesti Pohjois-Afrikan ja Intian kanssa.⁷¹

Egyptin olojen kehittäminen oli tärkeää Salah al-Dinin hallinnolle. Niili oli maanviljelyn kannalta rikkaus, ja Egypti oli sijaintinsa puolesta tärkeä Välimeren kaupankäynnille. Fatimidien kalifaatin verojenkeruu oli kuitenkin heikentynyt, ja tästä johtuen hallinnon talous oli huonossa kunnossa. Fatimidien laivasto oli myös tuhoutunut taisteluissa frankkeja vastaan. Salah al-Din aloitti visiirinä laivaston rakennuttamisen, mutta kesti vuosia, ennen

⁶⁹ Englantilaiset trustit ovat niin samanlaisia että on jopa epäilty, että ne olisi kopioitu waqfeista. Tämä on silti vain yksittäisten tutkijoiden kritiikkiä.

⁷⁰ Lev 2011, 227–231.

⁷¹ Lyons & Jackson 1982, 55.

kuin tulokset alkoivat näkyä. Kairon puolustuksen korjaaminen ja kehittäminen alkoi myös 1170-luvulla. Tulokset tulisivat näkymään paremmin vasta 1180-luvulle tultaessa, mutta työ oli aloitettu Salah al-Dinin ollessa visiirinä. Ayyubidien hallinnolle kehitys oli tärkeää, sillä Egypti alkoi hitaasti vahvistua hallinnollisesti. Se ei ollut enää riippuvainen Syyriasta.

3. Syyrian varjo ja itsenäistyminen

3.1. Egyptin ja Syyrian suhde

Salah al-Dinin ja Nur al-Dinin suhde oli monisyinen ja kiinnostava vuosina 1169–1174. Virallisesti nimitykset ja päätökset tehtiin Egyptissä Nur al-Dinin nimissä vuoteen 1172 asti. Nur al-Din otti myös kunnian Salah al-Dinin saavutuksista Pohjois-Afrikan ja Nuubian alueilla.⁷² Kun kalifi al-Adid oli kuollut Egyptissä lyötiin esimerkiksi dinaareja, joiden toisella puolella oli kuva abbasidien kalifi al-Mustadista, toisella puolella Nur al-Dinista.⁷³ Miesten suhdetta onkin mahdotonta täysin hahmottaa. Esimerkiksi Ibn al-Athir suhtautui usein Salah al-Diniin negatiivisesti ja kirjoitti Nur al-Dinista positiivisemmin. Ibn Shaddad vuorostaan ei nähnyt miesten välillä suoraa ristiriitaa. Syyriassa syntynyt runoilija ja diplomaatti Usama ibn Munqidh oli aikansa kummankin palveluksessa, ja kirjoitti molemmista positiiviseen sävyyn.⁷⁴

Ibn al-Athirin mukaan Salah al-Din vältteli Nur al-Dinin kohtaamista, ja esimerkiksi retki Jemeniin vuonna 1173 tehtiin, jotta Salah al-Dinilla olisi paikka jonne paeta mahdollisen Egyptin invaasion sattuessa. Ibn Shaddad vuorostaan kirjoitti retken olevan tärkeä, sillä alueen hallitsija oli uhka ja piti poistaa vallasta. Lyons ja Jackson tarjoavat syyksi Turan-Shahin tuhlailun. Salah al-Din kärsi taloudellisista vaikeuksista Egyptissä, ja tuona aikana raskaasti velkaantunut veli oli liian näkyvä haitta. Näin ollen Turan-Shah menetti *iqtansa* ja hänet lähetettiin jollekin uudelle alueelle. Jemeniä hallitsi tuolloin Abd al-Nabi, mies, jonka hallinto oli helppo todeta "Jumalan vastaiseksi",⁷⁵ mutta tämä oli vain propagandaa.⁷⁶ Gibbin mukaan myös Jemenissä sijainnut fatimidien linnake oli vallattava.⁷⁷

Siinä missä Shawar oli ollut vauras mies ilman omaa sotilaallista mahtia, Salah al-Dinilla oli sotilaallinen mahti hallussaan, mutta ei aina riittävää vaurautta. Tämän vuoksi oli hyvä pitää osa joukoista liikkeellä ja yrittää vallata uusia alueita. Esimerkiksi ristiretkeläisten

⁷² Gibb 1973, 9.

⁷³ Lyons & Jackson 1982, 59.

⁷⁴ Usama Ibn Mudqidh, 22, 179–180.

⁷⁵ Jumalan vastainen on ollut keskiajan islamilaisessa maailmassa yleinen termi propagandalle. Sillä on saatu usein tekosyy sotaretkelle, ja sen kautta myös kalifin suostumus, sotaretken virallistamiseksi.

⁷⁶ Ibn al-Athir, 217–218 ; Ibn Shaddad, 48–49; Lyons & Jackson 1982, 65–66.

⁷⁷ Gibb 1973, 10.

Palestiinassa sijaitsevan Eilatin linnakkeen⁷⁸ valtaaminen oli mahdollinen sen sijainnin vuoksi, olihan se riittävän lähellä pyhiinvaellusreittejä Mekkaan.⁷⁹ Lähteiden tarjoaman informaation perusteella tulkitsemme, että Egyptin hallinnon on täytynyt liikuttaa joukkoja, koska paikallaan pysyvä armeija on usein hyödytön, ja tulee kalliiksi. Salah al-Din on käyttänyt myös *jihadia*, kun se sopi hänen suunnitelmiinsa. Islamilaisen maailman hallitsijat ovat usein valloittaneet naapureidensa maita. Nur al-Din ja Salah al-Din hakivat usein ensin siunauksen abbasidien kalifilta, jotta retki olisi virallinen.⁸⁰

Syyrian mahdollisesti negatiivinen suhtautuminen Egyptiin johtui todellisuudessa verojenkeruusta. Egypti oli valloitettu Syyrian rahoituksella ja Nur al-Din odotti saavansa Egyptistä vakituiset verotulot. Kun Salah al-Din oli selvittänyt Egyptissä ensimmäiset kriisinsä, kuten nuubialaisten kapinan ja selviytynyt Damiettän piirityksestä, Egyptin olot rauhoittuivat joksikin aikaa, ja Syyria oletti saavansa alueelta suuret verotulot. Fatimidit olivat kuitenkin ryöstäneet faaraoiden hautoja jo paljon ennen Salah al-Dinin astumista valtaan, ja Egyptin talous oli huonossa kunnossa kalifin kuoltua. Syyriaan lähetettiin verotuloja ja myös faaraoiden aarteita, mutta summat eivät vakuuttaneet Nur al-Dinia.⁸¹

Eräs Salah al-Dinin ja Nur al-Dinin välistä suhdetta kuvaava esimerkki on Salah al-Dinin vetäytyminen piirityksistä. Egypti ja Syyria hyökkäsivät samoille alueille; vuonna 1171 Shawbakin linnaketta kohtaan Montrealissa, nykyisen Jordanian alueella, ja - myös nykyään Jordanian alueella - sijaitsevan Karakin linnaketta kohtaan vuonna 1173. Salah al-Din piiritti Shawbakin aluetta, mutta kuultuaan, että Nur al-Din oli tulossa henkilökohtaisesti paikalle, hän vetäytyi takaisin Kairoon. Ibn al-Athirin mukaan syynä olisi pelko siitä, että saapuessaan Nur al-Din olisi käskennyt Salah al-Dinin pois Egyptissä jollekin toiselle alueelle. Ibn al-Athir kuvaa Salah al-Dinin ja hänen sukunsa neuvonpitoa, ja vaikka hänen isänsä antaman neuvo ei ole välttämättä tosi, se kertoo paljon Nur al-Dinin asemasta ja vaikutuksesta. Kun osa Salah al-Dinin muista sukulaisista olivat valmiita taistelemaan tarvittaessa Nur al-Dinin joukkoja vastaan, hänen isänsä Ayyub käski muita vaikenemaan ja puhui seuraavasti:

⁷⁸ Eilat sijaitsee nykyisin Israelin alueella.

⁷⁹ Lyons & Jackson 1982, 42–43.

⁸⁰ Hillenbrand 1999, 194.

⁸¹ Lyons & Jackson 1982, 39, 65, 71.

Minä olen sinun isäsi ja tämä on setäsi Shihab al-Din. Me rakastamme sinua enemmän kuin mitään mitä sinä täällä näet. Mutta kautta Jumalan, jos me löytäisimme silmiemme edestä Nur al-Dinin itsensä, emme voisi kuin suudella maata hänen jalkojensa alla. Jos hän määräisi meitä katkaisemaan pääsi miekalla, me tekisimme niin. Jos me tekisimme niin, kuinka luulet muiden tekevän? Kaikki emiirit jotka edessäsi näet, jos he näkisivät Nur al-Dinin, eivät he uskaltaisi pysyä edes satuloidensa selässä. Tämä maa on hänen. Me olemme hänen orjiaan ja alamaisiaan. Jos hän käsklee meitä lähettämään sinut pois, me kuuntelemme ja tottelemme.⁸²

Ayyub totesi tämän jälkeen, että paras vaihtoehto olisi lähettää Nur al-Dinille kirje koskien Egyptin sisäisiä levottomuuksia, ja käyttää tätä syynä alueelta poistumiseen. Kun hän oli kahden poikansa kanssa, hän varoitti tätä vielä erikseen siitä, ettei hän saisi herättää liikaa huomiota. Hänen isäntänsä saattaisi alkaa epäillä häntä ja keskittäisi huomionsa tarkemmin Egyptiin. Tämä on liioittelua Ibn al-Athirin osalta, mutta kertoo hyvin Nur al-Dinin asemasta. Egyptin joukoissa palveli syyrialaisia ja he olivat mahdollisesti uskollisia Syyrialle ainakin siinä määrin, ettei Salah al-Dinilla olisi ollut auktoriteettia riittävästi avoimeen kapinaan. Osa hänen emiireistään oli myös Syyriasta. Ibn al-Athirin mukaan Salah al-Din taas vetäytyi Karakin piirittämisestä vuonna 1173 vedoten isänsä kuolemaan. Tästäkään ei voida olla varmoja, ja on myös huomioitava, että Ibn Shaddadin mukaan Nur al-Din oli vuonna 1173 valloittamassa alueita armenialaisilta, ja on epätodennäköistä, että miehet olisivat kohdanneet. Salah al-Dinin liikkeistä ei ole myöskään tarkkaa selvyyttä, ja lähteet tarjoavat toisen käden tietoa.⁸³

Lähteet jättävät vähälle huomiolle sen, ettei Nur al-Din ehtinyt kääntää täysin huomiotaan Egyptiin aikana, jona alue oli vielä heikko, sillä hänen oli oltava muualla. Syyriaa koetteli valtava maanjäristys kesällä 1170, ja vaikka Damaskos ei kärsinyt suuria vaurioita, Syyriassa sijaitsevat Baalbekin ja Aleppon alueet kärsivät.⁸⁴ Nur al-Dinin veljen Qutb al-Dinin kuoltua Mosulissa syksyllä 1170 Qutb al-Dinin pojat eivät päässeet yhteisymmärrykseen tulevasta hallitsijasta heidän isänsä alueillaan, ja Nur al-Din joutui selvittämään asian henkilökohtaisesti.⁸⁵ Hänen keskittyessään Syyrian ja Irakin alueiden tapahtumiin, Salah al-Din onnistui vakiinnuttamaan olot Egyptissä. Salah al-Din ja Nur al-Din eivät ikinä kohdanneet vuoden 1168 jälkeen, sen jälkeen kun Salah al-Din isäntänsä

⁸² Ibn al-Athir, 199.

⁸³ Ibn al-Athir, 198–200, 213–214; Ibn Shaddad, 48; Lyons & Jackson 1982, 48–49.

⁸⁴ Ibn al-Athir, 185–186.

⁸⁵ Ibn al-Athir, 186.

toimesta lähetettiin setänsä joukkoihin.⁸⁶ Heidän suhteensa on ollut mahdollisesti ongelmallinen, mutta ei ole todisteita avoimista vihamielisyyksistä miesten välillä.⁸⁷

Syyrian ja Egyptin väleistä voi esittää vain arvauksia. Osa lähteistä kokee välit heikoiksi, osa lähteistä ei näe maiden välillä ongelmia. Tutkimukseni kannalta on oleellista ymmärtää Nur al-Dinin merkitys Salah al-Dinille ja hänen hallinnolleen. Fatimidien kalifaattia ei enää ollut, mutta Syyria vaati edelleen vakituiset verotulot. Salah al-Dinin suurin ongelma oli mielestäni ollut se, kuinka kehittää Egyptiä ja samalla pitää huoli, että Syyrian joukot eivät kiinnostuneet Egyptistä liikaa. Salah al-Din oli hajauttanut sukunsa tehokkaasti eri puolille Egyptiä ja osa suvusta valloitti alueita pidemmältäkin, kuten Jemenistä. On silti epätodennäköistä, että Salah al-Dinin koko armeija olisi kääntynyt Syyria vastaan hänen niin halutessaan. Siksi en pidä todennäköisenä, että Nur al-Dinin syrjäyttäminen oli hänen eläessään Salah al-Dinin päämäärä. Egypti vahvistui, mutta vaikka se nyt kykeni selviytymään ilman muiden apua, siitä ei ollut vielä kilpailijaksi zengisteille.

3.2. Syyria menettää Egyptin ja ayyubidien dynastia syntyy

Nur al-Din kuoli toukokuussa 1174. Ibn al-Athirin mukaan Syyriassa valmisteltiin samana vuonna sotaretkeä Egyptiin. Myös osa tutkimuskirjallisuudesta näkee asian samoin.⁸⁸ Todellisuudessa tästä ei ole varmuutta, ja esimerkiksi Ibn Shaddad kertoo Salah al-Din kuulleen huhuja Nur al-Dinin toimista Egyptin suhteen, mutta hänen mukaansa Salah al-Din ei uskonut huhuja.⁸⁹ Nur al-Dinin kuoleman aikaiset mahdolliset suunnitelmat Egyptiä kohtaan ovat hämärän peitossa, mutta kuoleman seurauksena Egyptin ja Syyrian side katkesi. Nur al-Dinin poika al-Salih oli vasta yhdentoista ja hänestä tuli nukkehallitsija. Zengistit eivät päässeet yhteisymmärrykseen hallitsijasta ja ajautuivat sekasortoon. Tästä johtuen Egypti vapautui kokonaan Syyrian otteesta. Fatimidien imperiumia ei enää ollut, ja tilalle tuli ayyubidien valtakunta, Salah al-Dinin isän nimen mukaan. Ayyub oli kuollut edellisenä vuonna, ja näin suvun sisällä ei ollut sisäisiä ristiriitoja siitä, kuka hallitsisi Egyptiä. Salah al-Din oli onnistunut tekemään Egyptistä sotilaallisesti ja taloudellisesti yhtenäisemmän, ja se oli nyt kaikista Nur al-Dinin läänityksistä vahvin. Myös Jerusalemin

⁸⁶ Lyons & Jackson 1982, 48–49.

⁸⁷ Lyons & Jackson 1982, 369.

⁸⁸ Ibn al-Athir, 221–223; Hindley 2012, 72–73.

⁸⁹ Ibn Shaddad, 49.

kuningas Amalrik I kuoli myöhemmin vuonna 1174 ja tämän johdosta frankitkaan eivät olleet välitön uhka Egyptille.⁹⁰

Ellei Nur al-Din olisi kuollut vuonna 1174, hänen Egyptiä hallitseva emiirinsä olisi lopulta todennäköisesti kääntynyt häntä vastaan. Syyrian vaatimukset hidastivat Egyptin kehitystä, ja molemmat osapuolet ymmärsivät tilanteen. Salah al-Dinin kannalta oli kaikista huolimatta hyödyllistä maksaa veroja Syyriaan. Nur al-Dinin saapuessa Egyptiin, hän olisi ollut auktoriteettina vahvempi, jolloin ayyubidien dynastia ei välttämättä olisi syntynyt. Nur al-Dinin kuolema oli niin sanotusti onnekas sattuma. Kun zengisteillä ei ollut selvää johtajaa, joka yhdistäisi joukot, Salah al-Din oli ensimmäistä kertaa kilpailijoitaan voimakkaampi. Egypti oli riittävän vahva ja yhtenäinen, jotta ayyubidien dynastia voitiin muodostaa virallisesti. Vuosien 1169–1174 aikaisen kehityksen ansiosta zengistit pyysivät sen neuvottelemaan kanssaan. Salah al-Din pystyi vielä vuoden 1174 aikana valloittamaan Syyrian, ja vaikka alueet, kuten Aleppo jäivät zengisteille, ayyubidien dynastia oli tullut jäädäkseen. Abbasidien kalifaatti oli edelleen Bagdadissa ja edusti sunnalaisuutta. Tämän vuoksi Salah al-Dinista tuli sulttaani, eli kuningas⁹¹.

Nur al-Dinin kuollessa hänen poikansa al-Salih oli vain yksitoistavuotias.⁹² On epätodennäköistä, että saamme ikinä selville Salah al-Dinin ja Nur al-Dinin keskinäistä suhdetta. Zengistejä hallinneen Nur al-Dinin kuolema jätti silti jälkeensä valtatyhjiön, sillä hänen ainoa poikansa oli vielä liian nuori hallitsemaan. Egypti sen sijaan oli kaikista zengistien alueista vahvin ja yhtenäisin ja Nur al-Dinin kuolema tuli kuin tilauksesta. Salah al-Dinin isä Ayyub oli myös kuollut vuotta ennen Nur al-Dinia, joten ayyubideilla ei ollut edessään ristiriitoja tulevan hallitsijan suhteen. Jos Salah al-Din oli elänyt Nur al-Dinin varjossa, nyt hän oli vapaa tekemään oman tahtonsa mukaan. Ayyubidien ottaessa itselleen fatimidien imperiumin Kairossa, he pystyivät vaikuttamaan Välimerellä, Punaisella merellä ja Niilin varrella.⁹³

Salah al-Din tulisi lopulta ottamaan Nur al-Dinin aseman, mutta Syyriaa ei voinut vielä

⁹⁰ Lyons & Jackson 1982, 71–80.

⁹¹ Sunnalaisille oli olemassa vain yksi kalifi ja abbasidien kalifaatin sijaitessa Bagdadissa, tätä pidettiin sunnien silmissä ainoana kalifaattina. Kun fatimidien kalifaatti menetti valtansa Egyptissä, alueesta tuli sultanaatti.

⁹² Ibn al-Athir, 223; Ibn Shaddad, 49; Lyons & Jackson 1982, 72.

⁹³ Lyons & Jackson 1982, 71–72.

vuonna 1174 käyttää niin vain Salah al-Dinin omiin tarkoituksiin. Al-Salih oli vielä liian nuori perijäksi ja Nur al-Dinin veljenpoika ja vävy Imad al-Din Zangi Sinjarissa oli asemaltaan liian heikko, sekä epäluotettava esimerkiksi Mosulia hallinneelle Saif al-Dinin Ghazille. Kenelläkään kolmikosta ei myöskään ollut vastaavia resursseja, kuin Salah al-Dinilla Egyptissä.⁹⁴ Vallitseva tilanne toi paikalle sulttaanin lisäksi muitakin valtaa havittelevia tahoja. Nur al-Dinin kuoleman aikoihin veljesryhmä nimeltä Banu 'l-Daya piti hallussaan al-Salihia suurempaa valtaa. Nur al-Dinin ottoveli Majd- al-Din oli kuollut vuonna 1170, mutta muut veljesryhmästä majailivat Aleppossa. Aleppon linnoitusta vuonna 1174 johtanut Ali oli sairaalloinen mies, ja Aleppo täynnä erimielisyyksiä. Alueen sunnit olivat uskollisia Banu 'l-Dayalle, shiiat puolestaan Ibn al-Khashshabinin johtamalle ryhmittymälle. Samaan aikaan Damaskoksessa osa Nur al-Dinin entisistä upseereista, kuten ylin palvelija Raihan, visiiri al-'Adl ibn al-'Ajami ja rahastonhoitaja Ismail pyrkivät itsenäistymään. He yhdistivät voimansa ja nimittivät Ibn al-Muqaddamin armeijansa komentajaksi. Ibn al-Muqaddam pystyi komentamaan Damaskoksen varuskuntaa, mutta ryhmän suurin etu oli al-Salihin läsnäolo. Myös Jerusalemin kuningas Amalrik I pyrki hyötymään uudesta tilanteesta. Frankit hyökkäsivät Baniaan, joka sijaitsee nykyisen Jordanian alueella. He eivät silti onnistuneet valtaamaan linnaketta tai saamaan aikaan muutakaan merkittävää. Amalrik I:n oma terveys alkoi myös pettää samoihin aikoihin ja lopulta hän vetäytyi. Zengistien suurin uhka olikin nyt Salah al-Din, sillä heille hän oli yhtälön ainoa tuntematon osa.⁹⁵ Sekä Ibn Shaddadin, että Ibn al-Athirin mielestä zengistit olivat pahasti erimielisiä tulevaisuutensa suhteen.⁹⁶

Osa emiireistä olisi halunnut välittömästi reagoida Salah al-Dinin mahdolliseen uhkaan, mutta Ibn al-Athirin mukaan esimerkiksi Kamal al-Din al-Shahrazuri pyysi heitä konsultoimaan häntä Syyrian asioista⁹⁷. Hän kirjoittikin itse al-Salihin puolesta Salah al-Dinille, kertoen emiirien al-Salihille vannomasta valasta ja siitä, kuinka frankeista ei ollut enää alueella välitöntä uhkaa. Tällä oli tarkoitus saada Salah al-Dinin uskollisuus. Hän vastasi itse, että uutiset Nur al-Dinin kuolemasta olivat saavuttaneet hänet vihollisen puolelta. Hän kertoi saaneensa Nura l-Dinilta ohjeet, että al-Salih jatkaisi isänsä perintöä

⁹⁴ Lyons & Jackson 1982, 71–72.

⁹⁵ Lyons & Jackson 1982, 72–73.

⁹⁶ Ibn al-Athir, 223; Ibn Shaddad 51.

⁹⁷ Ibn al-Athir, 231.

Gumushtekin toimiessa hänen hallintonsa ylläpitäjänä. Hän myös varoitti syyrialaisia heidän vihollistensa läheisyydestä. Jos frankit hyökkäisivät, Salah al-Din marssisi heitä vastaan. Kesäkuun kuudes, kolme viikkoa Nur al-Dinin kuoleman jälkeen, Salah al-Din lähetti virallisen osanottonsa al-Salihille.⁹⁸

Palattuaan Tiberiakseen kuningas Amalrik I sairastui ja heinäkuun neljäntenätoista hän kuoli. Myös Salah al-Din sai uutiset kuninkaan kuolemasta ja kirjoitti hänen pojalleen, lepraa sairastavalla Balduin IV:lle suruvalittelut diplomaattisista syistä. Nur al-Dinin ja Amalrik I:n kuollessa kaksi Syyrian ja Palestiinan alueiden merkittävimmistä sotilaskomentajista oli poissa ja sulttaani pystyi hyötymään tästä.⁹⁹

Salah al-Din joutui myös elokuussa selvittämään Ylä-Egyptissä sisilialaisten hyökkäyksen ja petollisten upseerien kapinan. Sisilialaiset saapuivat heinäkuun lopussa, mutta eivät laskeutuneet vielä maihin. Päivää myöhemmin sunnuntaina lisää sisilialaisia purjehti alueelle ja he alkoivat aiheuttaa tuhoa, jatkaen aina tiistaihin asti, jolloin 193 kilometrin päässä Faqusin leirissä Salah al-Din sai tiedon tapahtumista. Hän alkoi välittömästi vahvistaa Damiettaa ja lähetti lisäjoukkoja Aleksandriaan. Vahvistukset auttoivat ja lopulta sisilialaiset perääntyivät. Ylä-Egyptissä joukko nubialaisia, beduiineja ja muita paikallisia¹⁰⁰ johtajanaan Abbas ibn Shadhi oli hyökännyt Qusin alueelle ja Luxorin eteläisille alueille. He saivat tukea myös Aswanin kuvernööriltä Kanz al-Daulalta. Ryhmä tunsii sympatiaa fatimideja kohtaan ja onnistui saamaan aikaan lieviä tuhoja. Ryhmä ei silti onnistunut muodostamaan todellista uhkaa ayyubideille ja Salah al-Dinin veljen al-Adilin joukot surmasivat Abbasin ja Kanz al-Daulan.¹⁰¹ Sulttaani uskalsi nyt poistua rauhoitetusta Egyptistä ja suunnata katseensa kohti Syyriaa.

Damaskoksessa valtaa pitävät olivat edelleen erimielisiä ja Aleppo halusi, että al-Salih olisi lähetetty sinne. Al-Salih lähtikin Damaskoksesta heinäkuun kahdeskymmeneskuudes päivä. Armeijan komentaja Ibn al-Muqaddam, linnakkeen linnanhera Raihan ja qadi (tuomari)

⁹⁸ Lyons & Jackson 1982, 73–74.

⁹⁹ Lyons & Jackson 1982.

¹⁰⁰ Lyons & Jackson käyttävät termiä ”the people of the lands”, sen enempää termiä avaamatta. Lyons & Jackson 1982, 77.

¹⁰¹ Ibn al-Athir, 229–230; Ibn Shaddad, 50–51; Lyons & Jackson 1982, 76–78.

Kamala l-Din al-Shahrazuri jäivät kaupunkiin ja prinssin mukaan heidän sijastaan lähtivät Uthmanin saattamana Gumushktekin, al-'Adl ja rahastonhoitaja Isma'il. Uthmanin veli Ali oli jo liian sairas matkustaakseen linnoituksesta heitä vastaan. Kun ryhmä saapui Aleppoon, Uthman yhdessä veljiensä Alin ja Hasanin kanssa vangittiin ja shiioja johtava Ibn al-Khashshab surmattiin.¹⁰² Syitä petokselle oli monia, mutta eräs todennäköisemmistä oli Gumushtekinin tarve saada al-Salih Aleppoon. Sen ja Damaskoksen suhteet olivat mahdollisesti huonontumassa. Lisäksi al-Salihin läsnäolo Aleppossa piti huolta siitä, ettei hänen Mosulia hallitseva serkkunsa Saif al-Din sotkeutuisi yhtä helposti Syyrian alueen asioihin.

Salah al-Din kävi samoihin aikoihin kirjeenvaihtoa Ibn al-Muqaddamin kanssa. Hän oli vihainen tapahtumien kulusta ja erityisesti prinssin siirtämisestä Aleppoon ilman, että häntä oltiin konsultoitu. Ibn al-Muqaddam on mahdollisesti ollut Aleppon vallanneiden tahojen kanssa samalla puolella, mutta lopulta hän silti kutsui Salah al-Dinin Syyriaan. Aleppo ja Mosul olivat mahdollisesti myös muodostavamassa jo liittoa keskenään ja Saif al-Din ei ollut suostunut antamaan Damaskokselle itsenäisyyttä. Lisäksi pelättiin, että Salah al-Din olisi todennäköisesti marssinut Syyriaan lopulta ilman kutsuakin.¹⁰³

Salah al-Din saapui ensin lokakuussa Busraan, josta oli matkaa Damaskokseen 113 kilometriä. Sijainti oli ihanteellinen odottaa ja seurata syyrialaisien reaktioita, ilman välitöntä uhkaa konfliktista. Busrassa hän tapasi aluetta johtavan Shams al-Din Sadiqin ja he molemmat jatkoivat kohti Damaskosta lokakuun loppupuolella. Alepposta ei ollut kuulunut tuolloin vielä uutta. Ibn al-Athir dramatisoi Salah al-Dinin saapumista Damaskokseen. Hänen mukaansa Salah al-Dinin tavatessa luotettavan kirjanpitäjänsä al-Qadi al-Fadilin, muut osapuolet ihmettelivät heidän mukanaan tuomien joukkojen vähyyttä. al-Qadi al-Fadil vastasi, että heillä olisi paljon rahaa¹⁰⁴. Salah al-Dinin joukkojen saapuessa Damaskokseen, vastarintaa ei silti juurikaan ilmennyt. Ibn al-Muqaddam oli joko tarkoituksella jättänyt itsensä takaa-alalle tai hänen auktoriteettinsa ei ollut riittänyt joukkojen keräämiseen. Damaskos valloitettiin lopulta melkein verettömästi. Sulttaanin

¹⁰² Ibn al-Athir, 231–232; Ibn Shaddad, 51; Lyons & Jackson 1982, 78–79.

¹⁰³ Ibn al-Athir, 231–232; Ibn Shaddad, 51; Lyons & Jackson 1982, 80.

¹⁰⁴ Ibn al-Athir dramatisoi tilannetta vahvasti. Ensin summa oli mahdollisesti al-Qadi al-Fadilin mukaan 50 000 ja sitten heillä todellisuudessa olikin mukanaan vain 10 000 dinaaria. Ibn al-Athirin mukaan esimerkiksi Shams al-Din tarvitsi vakuuttelua, joten liioittelu oli pakollista. Ibn al-Athir, 232.

kirjeet ovat olleet suurelta osin propagandaa, mutta myöskään Ibn Shaddad ja Ibn al-Athir eivät mainitse mistään räikeistä väärinkäytöksistä, jotka tuolloin ovat olleet normaali tapa kaupunkien valtaamisen yhteydessä. Salah al-Din itse kävi rukoilemassa Damaskoksen maineikkaassa umajjadi-moskeijassa ja Ibn Shaddadin mukaan hän myös vieraili isänsä vanhassa talossa ja lahjoitti suuren summan rahaa damaskoslaisille¹⁰⁵.¹⁰⁶

Nur al-Dinin ja myöhemmin Amalrik I:n kuolemat vuonna 1174 muuttivat vallan tasapainoa Syyrian - ja Palestiinan - alueilla. Samalla Egyptistä käsin nousseelle ayyubidien dynastialle avautui mahdollisuus saapua Syyriaan. Nur al-Dinin kuolema tarjosi frankeille mahdollisuuksia, mutta Amalrik I:n kuolema samana vuonna pakotti Jerusalemin kuningaskunnan hetkeksi keskittymään sisäisien asioiden hoitamiseen. Vasta yksitoista vuotias al-Salih ei ollut valmis johtamaan zengistejä ja Nur al-Dinin entisten emiirien erimielisyyksien johdosta he eivät löytäneet riittävän nopeasti uutta johtajaa. Al-Salih siirrettiin Damaskoksesta Aleppoon, mutta Salah al-Dinin saapuessa Damaskos oli valmis vastaanottamaan hänet ja valta siirtyi sulttaanille verettömästi. Salah al-Dinin nuoruuden lempikaupungista tulikin ayyubidien tuleva pääkaupunki ja Syyrian alueiden valttasapaino tulisi muuttumaan vuodesta 1174 eteenpäin.

¹⁰⁵ Tässä on hyvä esimerkki lähteiden ristiriidoista. Ibn al-Athirin mukaan, Salah al-Dinin joukoilla ei todellisuudessa ollut kuin 10 000 dinaaria mukanaan. On mahdollista, että joukot ottivat varat Damaskoksen kaupungin varoista. Ibn al-Athir, 231; Ibn Shaddad, 51.

¹⁰⁶ Ibn al-Athir, 231–232; Ibn Shaddad, 51; Lyons & Jackson 1982, 81–83.

4. Ayyubidit: uusi dynastia laajentaa valtaansa 1174–1186

4.1. Dynastia alkaa laajentaa valtaansa Egyptistä Syyriaan

Damaskoksesta käsin Salah al-Dinin oli helpompi alkaa valloittaa alueita Syyriasta. Vuosien 1174–1186 tapahtumia pidetään usein lähteissä vähäpätöisempänä. Sekä Al-Athir että varsinkin Ibn Shaddad käyvät tapahtumia läpi selvästi vähemmän kuin vuoden 1187 Hattinin taistelua, siitä seuranneita Jerusalemin kuningaskunnan aluemenetyksiä – kuten myös Jerusalemin kaupunkia – ja kolmatta ristiretkeä. Sama ongelma toistuu jossain määrin myös tutkimuskirjallisuudessa. Erityisesti Stanley Lane-Poolen *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem* jättää ajanjakson hyvin vähälle huomiolle¹⁰⁷. Lane-Poole on ollut merkittävin lähde melkein jokaiselle eurooppalaiselle tutkijalle, joten tätä ajanjakson ohittamista on myöhemmin kritisoitu tutkijoiden, kuten Andrew Ehrenkreutzin¹⁰⁸ toimesta kritisoitu.

Kritiikki on aiheellista. Vuosina 1174–1186 Salah al-Din laajensi ayyubidien valtaa Egyptistä Syyriaan ja valloitti myös alueita Ylä-Mesopotamiasta. Zengistit pitivät sulttaanin uutta dynastiaa joukkona ”nousukkaita”, jotka olivat saapuneet puremaan kirjaimellisesti ruokkivaa kättä. Nur al-Dinin kuollessa Salah al-Din oli ollut kaikesta huolimatta hänen emiireistään vahvin ja zengistien sisäisen hajaannuksen vuoksi he eivät olleet saaneet itselleen riittävän vahvaa johtajaa. Nur al-Dinin poika al-Salih oli vasta 11-vuotias, joten hän ei ollut riittävän vanha hallitsemaan, vaikka toimikin virallisesti zengistien kuvana. Salah al-Dinilla oli vuosien 1174–1186 aikana monia vihollisia, mutta heistä vaarallisimpia olivat zengistit. Frankkien johtama Jerusalemin kuningaskunta oli Amalrikin kuoleman vuoksi vuonna 1174 hetkellisesti heikompi. Muut toimijat kuten assassiinit tai yksittäiset muslimiheimot jäivät merkitykseltään lopulta joko vähemmälle tai liittyivät jollain tavoin zengisteihin. Salah al-Din tunnetaan erityisesti läntisessä historiankirjoituksessa suurimpana uhkana Jerusalemin kuningaskunnalle, mutta vuonna

¹⁰⁷ Lane-Poole käyttää Salah al-Dinin vuosiin 1174 – 1186 vain 63 sivua. Hattinin taistelu ja kolmas ristiretki saavat 170 sivua. Lane-Poolen kiinnostuksen kohteet ovat selvästi sulttaanin myöhemmät ajat, mutta ero on silti valtava. Lane-Poole, 2010, xviii–xix.

¹⁰⁸ Ehrenkreutz kritisoi myös Ibn Shaddadia siitä, että hän jätti Salah al-Dinin aiemmat ajat vähemmälle ja teoksen alku keskittyy enemmän vain sulttaanin hyveisiin. Ehrenkreutz 1972, 237.

1174 hän ei ollut sitä. Hän oli vain Egyptiä hallinnut Nur al-Dinin emiiri, joka saapui Syyriaan, Damaskokseen ja valloitti sen itselleen.

Damaskos oli jo keskiajalla zengistien hallitsemalle Syyrialle tärkeä kaupunki, mutta Aleppo oli sen jälkeen mahdollisesti toiseksi tärkein¹⁰⁹. Vaikka Salah al-Din pyrki Damaskoksesta käsin esiintymään islamin yhdistäjänä, hänen kirjeensä eivät saaneet vastakaikua. Aleppoon siirryttyään prinssi al-Salih suhtautui sulttaaniin vallankaappaajana ja ei Salah al-Dinin vakuutteluista huolimatta ikinä uskonut tämän toimivan hänen hyväkseen.¹¹⁰ Pelko ei ollut aiheeton, sillä Salah al-Din pystyi nyt Damaskoksesta käsin helpommin valloittamaan alueita Syyriasta. Kairosta oli pitkä matka Aleppoa ja Mosulia hätyyttelemään, mutta Damaskos sen sijaan oli riittävän lähellä ja tarjosi erinomaisen tukikohdan ayyubideille. Sulttaanin nuoruuden kaupungista tulikin ayyubidien tuleva pääkaupunki. Salah al-Din jättikin Damaskoksen veljensä Tughtakinin huoleksi ja veljen johtaessa kaupungin sisäisiä asioita, sulttaani marssi jo marraskuun lopussa vuonna 1174 kohti Homsia. Hän valloitti sen, kuten myös Haman ja Ba’rin linnakkeen Salamiyassa. Salah al-Dinin opportunismista kertoo se, että saapuessaan Hamaan hän pyrki valtaamaan alueet al-Salihin nimissä estääkseen frankkeja viemästä nuoren prinssin alueita. Samalla verukkeella hän pyrki myös palauttamaan hänelle Jazirasta alueet, jotka Mosulia hallitseva al-Salihin serkku Sayf al-Din oli ottanut haltuunsa aiemmin.¹¹¹

Aleppo oli silti selvästi Salah al-Dinille tärkeä ja valloitettuaan Haman, sulttaani aloitti joulukuun lopussa kaupungin piirittämisen. Ibn al-Athirin mukaan Aleppo osoittautui kuitenkin hyvin vaikeaksi valloittaa, sillä kaupungin asukkaat eivät olleet myötemielisiä sulttaanin joukoille. Salah al-Din näytti vielä entistä enemmän viholliselta prinssi al-Salihin paettua kaupungista. Salah al-Din joutui Aleppon ensimmäisen piirityksen johdosta myös ensimmäistä kertaa assasiinien tähtäimeen. Al-Athirin mukaan Aleppoa tuolloin hallinnut Sa’d al-Din Kumushtakin pyysi apua Sinanilta ja lupasi sulttaanin päästä palkkion¹¹².

¹⁰⁹ On oma haasteensa puhua keskiajan rajoista nykyisen Syyrian, Palestiinan, Irakin tai Levantin alueen suhteen. Aleppo oli Mosulin ohella keskiajalla Damaskoksen jälkeen tärkein kaupunki zengisteille.

¹¹⁰ Lyons & Jackson 1982, 85–86.

¹¹¹ Ibn al-Athir, 233.

¹¹² Assasiinit yrittivät kahdesti salamurhata Salah al-Dinin ja sulttaani matkasikin myöhemmin heidän mailleen piirittämään heidän Syyrian linnakettaan. Käsittelen assasiinien attentaattien merkityksen tarkemmin myöhemmin tässä luvussa.

Sulttaani sai assasiinien lisäksi myös Tripolin hallitsijan Raymond III:n vastaansa tammikuun lopussa vuonna 1175. Vapauduttuaan vankeudesta, Tripolin hallitsija liittyi sulttaanin vastaiseen rintamaan ja hyökkäsi Homsiin. Tämän johdosta Salah al-Din palasi Alepposta, otti Homsin takaisin ja valloitti sen jälkeen vielä isänsä Ayyubin vanhan komentopaikan Baalbekin¹¹³.¹¹⁴

Salah al-Din ei koskaan saanut nuoren prinssin luottamusta. Al-Athirin mukaan al-Salih koki sulttaanin mieheksi, jolla oli kerran ollut hänen isänsä rakkaus. Nur al-Dinin kuoltua prinssi koki itsensä orvoksi ja Salah al-Dinin häilyksi mieheksi, joka pyrki anastamaan hänen perintönsä.¹¹⁵ Salah al-Din olikin vienyt prinssin perinnöstä alueita kuten Damaskoksen, Homsin ja Haman. Tämän vuoksi nuori prinssi pyysi apua serkultaan Sayf al-Dinilta.¹¹⁶ Sayf al-Dinista tulikin Salah al-Dinin vannoutunut vihollinen, joka samalla hän pyrki myös itse hyötymään tilanteesta parhaansa mukaan. Sayf al-Din oli al-Athirin mukaan vallannut esimerkiksi alueita Jazirasta Nur al-Dinin vielä eläessä. Itse asiassa juuri Nur al-Din oli kutsunut *jihadin* itäisille alueille, Mosulin ja Jaziran alueille. Al-Athirin mukaan tämä osaltaan johti Sayf al-Dinin toimintaan.¹¹⁷

Sayf al-Din vastasi myöntävästi al-Salihiin avunpyyntöön ja mobilisoi joukkonsa liikkeelle. Hyvä esimerkki zengistien omien rivien hajanaisuudesta on Sayf al-Dinin suhde tämän omaan veljeen, Sinjarin hallitsijaan Imad al-Din Zankiin. Hän oli Sayf al-Dinia vanhempi ja myös Salah al-Din oli ottanut tämän huomioon, vedotessaan juuri veljeksistä vanhempaan pyytäessään rauhansopimusta. Veljeksien erimielisyydet johtivat yhteenottoon ja Sayf al-Din joutui piirittämään veljensä maita. Piiritystä ei lopetettu myöskään, koska vanhempi veli olisi antautunut. Sen sijaan tänä aikana Salah al-Din oli lyönyt Sayf al-Dinin joukot Hamassa. Tappion johdosta Salah al-Din ja Aleppo sopivat rauhasta huhtikuun lopussa vuonna 1175.¹¹⁸

¹¹³ Vieraillessani syksyllä 2017 nykyisen Libanonin alueella sijaitsevassa Baalbekin kaupungissa ja sen vanhoilla raunioilla, pääsin tutustumaan kokonaiseen ayyubideille omistettuun huoneeseen. Linnake oli ollut aikanaan Ayyubin asemapaikka, Salah al-Dinin ollessa itse vielä nuori. Baalbek oli Damaskoksen ohella eräs sulttaanin lempikaupunkeja.

¹¹⁴ Ibn al-Athir, 233–235.

¹¹⁵ Ibn al-Athir, 233–234.

¹¹⁶ Ibn al-Athir, 233–234.

¹¹⁷ Ibn al-Athir, 224.

¹¹⁸ Ibn al-Athir, 235–236.

Salah al-Din ja Sayf al-Din ottivat silti yhteen uudelleen huhtikuussa vuonna 1176 niinsanotulla Sulttaanin kukkulalla¹¹⁹. Zengistit kokivat sulttaanin entistä suuremmaksi uhaksi tämän lyötyä vuonna 1175 myös Sayf al-Dinin veljen Izz al-Din Ms'udin joukot. Ayyubidien kasvava uhka oli saanut Sayf al-Dinin solmimaan rauhan veljensä Imad al-Dinin kanssa ja hän palasi Mosuliin hakemaan lisää joukkoja. Saapuessaan takaisin Sayf al-Din kasvatti armeijaansa vielä ottamalla Alepposta lisää vahvistuksia. Al-Athirin mukaan Salah al-Dinin armeija oli selvästi pienempi kuin zengistien vastaava. Sayf al-Din menetti silti etulyöntiasemansa Sulttaanin kukkulalla, sillä hän ei kuunnellut upseereitaan. Zengistien tappio oli niin musertava, että al-Athirin mukaan Sayf al-Din jätti vain osan armeijasta Aleppoon veljensä Izz al-Dinin haltuun ja matkasi itse aina Mosuliin asti peläten henkensä puolesta.¹²⁰ Al-Athirilla on tapana liioitella, mutta on selvää, että ayyubideista oli tullut nyt selvä uhka zengisteille. Siinä missä heidät aiemmin koettiin lähinnä ”nousukkaiksi”, nyt heidät koettiin uhaksi. Voitettuaan Sayf al-Dinin armeijan Sulttaanin kukkulalla, Salah al-Din onnistui valloittamaan lisää al-Salihille kuuluneita alueita ja sekä Buza'an, että Manjibin linnakkeet. Aleppon piiritys sen sijaan ei tuottanut hedelmää tälläkään kertaa ja heinäkuussa Salah al-Din ja Aleppo solmivat jälleen rauhan.

Vaikka zengistit olivat erityisesti 1170-luvun puolivälin jälkeen Salah al-Dinin suurin kilpailija, myös assasiinien ja frankkien uhka on muistettava. Molemmat tosin pääsääntöisesti sotivat Salah al-Dinia vastaan lähinnä muodostettuaan liiton zengistien kanssa tai vastatessaan heidän avunpyyntöihinsä. Zengistien palkkaamina assasiinit yrittivät salamurhata sulttaanin ja kahdesti he melkein onnistuivat. Ensimmäinen yritys tapahtui ensimmäisen Aleppon piirityksen aikana. Assasiinit pääsivät lähelle, mutta yksi sulttaanin emiireistä huomasi yrityksen, maksaen siitä hengellään. Toinen attentaattiyritys tapahtui toukokuussa, vuonna 1176 A'zazin linnakkeen lähetyvillä. Salah al-Din oli teltassa salamurhaajan saapuessa ja hänen kypäränsä suojat pelastivat hänen henkensä. Solmittuaan Aleppon kanssa rauhan, sulttaani suuntasikin heinäkuussa ismailiittien eli assasiinien maille Muharramiin, jossa sijaitsi Syyrian assasiinien päämajana toiminut Masyafin linnoitus. Salah al-Din piiritti sitä, mutta al-Athirin mukaan vetäytyi assasiinien johtajan Sinanin

¹¹⁹ Kukkula on Alepposta 37 kilometriä etelään. Se on saanut nimensä sulttaani Alp Arslanin mukaan.

¹²⁰ Ibn al-Athir, 241–242.

lähettäessä sulttaanin sedälle, Hamaa hallinneeille Shibab al-Din al-Harimille viestin. Hän saapui neuvottelemaan Salah al-Dinin kanssa ja al-Athirin mukaan viesti oli käytännössä uhkaus. Mikäli sulttaani ei poistuisi ismailiittien mailta, hänet ja koko hänen koko sukunsa murhattaisiin. Al-Athirin selitys kuulostaa vahvasti liioittelulta ja on paljon todennäköisempää, että sulttaanin Egyptistä saakka lähtenyt armeija oli väsynyt ja halusi palata kotiin. He olivat saaneet Mosulin joukkoja vastaan käydyistä taisteluista valtavan sotasaaliin ja halusivat mahdollisesti siksi palata takaisin.¹²¹

Frankit olivat Jerusalemin kuningaskunnan kuningas Amalrik I:n kuoleman johdosta myös hetkellisesti sisäisen hajaannuksen vallassa vuonna 1174. Hänen poikansa Balduin IV oli taitava hallitsija, mutta sairastui lepraan ja kuoli jo vuonna 1185. Balduin oli silti eläessään hyvä hallitsija myös menestynyt sotilaskomentaja. Hyvä esimerkki tästä on Salah al-Dinin pahin tappio frankkeja vastaan 1170-luvulla, joka tapahtui Ramlassa vuonna 1177. Ayyubidit kokivat Balduinia vastaan täydellisen yllätyksen, Egyptistä saapuneet joukot kokivat valtavia tappioita ja Salah al-Din itse pakeni taistelusta lopulta vain pienen joukon kanssa.¹²²

Suomalaisessa historiantutkimuksessa tunnetaan Markku Kuisman lanseeraama termi ”sattuma ja sähläys”, ja frankkien suhteen puhtaan sattuman merkitys todellakin tulisi vaikuttamaan tulevaa. Keväällä 1176 zengistit vapauttivat frankkien apua vastaan kaksi pitkää vankeutta istunutta vankia, Courtenayn Joscelinin ja Reynald de Chatillonin. Vangeista jälkimmäinen oli istunut vankeudessa kuusitoista vuotta.¹²³ Reynald de Chatillon siirtyi Karakin¹²⁴ linnakkeen johtajaksi ja Salah al-Din yritti monesti uransa aikana valloittaa alueen, siinä silti onnistumatta ennen Hattinin taistelua, jonka jälkeen moni linnake oli vailla johtajaa ja ne antautuivat helpommin. Reynald de Chatillon järjesti Karakista käsin iskua kauppiaita ja Mekkaan kulkevia pyhiinvaeltajia vastaan. Hän oli niin

¹²¹ Ibn al-Athir, 234, 243, 249.

¹²² Ibn al-Athir, 253–254; Ibn Shaddad, 54–55.

¹²³ Eddé 2011, 74–75.

¹²⁴ Vieraillessani Karakissa syksyllä 2017, huomasin näkeväni linnakkeelta näkevän edelleen todella kauas ja joka suuntaan. Karakia olisi mahdotonta yllättää, sillä joukot näkyisivät jo kaukaa. Myös linnakkeen valtaaminen olisi erittäin vaikeaa sen sijaitessa korkealla. Karakin merkitys oli niin valtava, että Salah al-Din aloitti vuonna 1184 Ajlouniin oman linnakkeensa rakentamisen. Karakin antautuessa 1187, Ajlounin merkitys jäi ayyubidien hallinnolle suunniteltua pienemmäksi.

al-Athirin kuin Ibn Shaddadinkin mielestä frankeista viekkain ja petollisin¹²⁵. Ibn Shaddad puhuu Reynald de Chatillonista, tai prinssi Reynaldista, myös Ramlan taistelun komentajana. Ibn Shaddadin mukaan tappiot olivat niin valtavia, että jumala lopulta antoi muslimeille Hattinin taistelukentällä uuden mahdollisuuden.¹²⁶

Salah al-Din kävi monia yksittäisiä taisteluja frankkien kanssa vuosina 1174–1186, mutta sopi myös heidän kanssaan usein rauhansopimuksia – eräs näistä päättyi juuri kesällä 1187 ennen Hattinin taistelua – päästäkseen zengistien kimppuun. Erityisesti 1170-luvun puolivälin jälkeen sulttaani kävi taisteluja usein pienillä joukoilla, mutta joukko kasvoi nopeasti. Salah al-Din oli erinomainen diplomaatti. Usein antautuneet joukot saivat paikan ayyubidien riveissä. Myös linnakkeen luovuttanut johtaja sai joko jatkaa saman linnan komentajana ayyubidien viirin alla tai hänelle annettiin jostain muualta toinen linna. Nur al-Dinin entinen emiiri oli tottunut neuvottelemaan eri tahojen kanssa jo hallitessaan vain Egyptiä ja taito ei ollut kadonnut mihinkään.

Toisaalta tutkijat kuten Anne Marie Eddé pitävät mahdollisena, että Salah al-Din ei aluksi suunnitellut valtaavansa suuria alueita, vaan hän enemmänkin ajautui kyseiseen tilanteeseen.¹²⁷ Tämä on hyvinkin mahdollista, sillä suurin osa Salah al-Dinin valloittamista alueista päättyi hänen haltuunsa, koska ne olivat heikkoja tai aluetta hallinnut linnakkeen päällikkö oli houkuteltavissa ayyubidien riveihin. Vaikka sulttaani valloitti monia alueita julistaessaan *jihadia* frankkeja vastaan, alueet eivät läheskään aina kuuluneet Jerusalemin kuningaskunnalle. Dynastian laajentuessa Salah al-Din toimi lopulta kuten moni muukin upseeritaustainen johtaja. Hän valloitti alueita, kun ne sattuivat olemaan tarjolla.

Salah al-Din menestys 1170-luvulla oli mahdollista myös järkevien poliittisten ja taloudellisten uudistuksien johdosta. Saatuaan Damaskoksen Salah al-Din ei unohtanut valtansa kivijalkaa Egyptiä. Vaikka vuoden 1174 jälkeen Egyptistä tuli Salah al-Dinin

¹²⁵ John Mann on esitellyt teoksessaan *Saladin. The Sultan Who Vanquished the Crusaders and built an Islamic Empire*. Reynald de Chatillonin koko tarinan ”konnana”. Narratiivi esittelee Salah al-Dinin tämän johdosta tarinan sankarina. Lähtökohta on hakemalla haettu, mutta Reynald de Chatillon on esiintynyt usein myös eurooppalaisessa tutkimuskirjallisuudessa häikäilemättömänä. Mann 2015, 89–102.

¹²⁶ Ibn Shaddad, 54.

¹²⁷ Eddé 2011, 82–83.

talouden veturi, sen sisäinen kehitys jatkui samalla vahvana pitkin 1170-lukua. Alexandria oli jo vuonna 1174 pystynyt puolustamaan itseään Sisilian normanneja vastaan, ayyubidit olivat alkaneet vahvistaa fatimidien käsissä heikoksi muuttunutta Egyptin laivastoa ja se pystyi torjumaan nyt entistä paremmin mereltä saapuvat ryöstelijät. Salah al-Din oli jo aiemmin jakanut alueitaan sukunsa jäsenille ja vuonna 1174 hänen nuoremman veljensä al-Adilin merkitys hallinnolle alkoi korostua. Hän selviytyi vuonna 1174 esimerkiksi Kanz al Dawlanin johtaman fatimidikapinan ja al-Adilin ansiosta Salah al-Din oli pystynyt itse lähtemään Syyriaan.¹²⁸

Salah al-Din pyrki kaikesta huolimatta huomioimaan Syyrian ohella myös Egyptiä. Hän tiesi, kuinka vaikeaa Kairoa oli kontrolloida Syyriasta käsin, joten sulttaanin oli vahvistettava asemaansa myös Egyptissä. Lisäksi ei riittänyt, että Egypti olisi uskollinen, vaan sulttaani tarvitsi alueelta tasaiseen tahtiin tukea poliittisille toimilleen muualla. Eräs Salah al-Dinin hallinnon tärkeimmistä neuvonantajista, al-Qadi al-Fadil palasikin Kairoon jo vuonna 1175 hoitamaan hallinnon asioita. Syyrian vaikea taloudellinen tilanne ei myöskään mahdollistanut täydellistä ylläpitoa Egyptistä saapuneille vahvistuksille, joten heidät oli päästettävä välillä kotiin satoa keräämään. Vuonna 1176 Egyptiä itseään alettiin myös vahvistaa monin tavoin. Esimerkiksi Niilin suisto oli Egyptille erittäin tärkeä, koska sen avulla sulttaani oli lisännyt vaikutusvaltaansa Egyptin eteläisillä ja läntisillä alueilla, kuten myös Punaisella merellä ja Jemenissä. Jotta asema pysyisi vakaana, Egyptiä oli vahvistettava myös niin yhteiskunnallisesti kuin taloudellisesti. Tehtyään rauhansopimuksen zengistien kanssa Syyriassa, Salah al-Din teki saman myös frankkien kanssa ja palasi myös itse Egyptiin. Hän oli henkilökohtaisesti valvomassa kuinka vuonna 1176 Kairon ja Fustatin linnakkeen muureja alettiin vahvistaa entisestään. Samalla vahvistettiin myös Aleksandriaa ja sen satamatelakoita. Frankkien laivasto oli edelleen sulttaanin vastaavaa laadukkaampi, mutta Egypti pystyi nyt ayyubidien uudistusten ansiosta puolustautumaan selvästi paremmin hyökkäyksiä vastaan. Puolustuksen vahvistaminen vaikutti Egyptin talouteen myös negatiivisesti, esimerkiksi suuri määrä muualta saapuneita rakentajia oli lisäkulu Egyptin paikallisille asukkaille. Pitääkseen Egyptin älymystön – ja osin myös rahvaan tyytyväisenä – Egyptiä kehitettiin lisää myös sisäisesti. Kairoon

¹²⁸ Ehrenkreutz 1972, 141–142, 155–157.

rakennettiin toinen sairaala ja Salah al-Dinin suosima sunnalainen koulukunta shafi'itit sai toisen yliopiston.¹²⁹

Salah al-Dinin toinen poliittisesti älykäs ratkaisu oli alkaa suojella Mekkaan ja Medinaan kulkevia kauppiaiden ja pyhiinvaeltajien karavaaneja. Ibn al-Athirin mukaan Mekassa oli vuonna 1176 ollut sisäinen valtataistelu aluetta hallitsevien emiirien kesken. Vaikka kalifi al-Mustadin valitsema pyhiinvaeltajia johtanut emiiri Tashtakin onnistui lopulta karkottamaan Mekan kaupungin oman emiirin, Mukaththirin, häiriötekijät olivat heikentäneet Mekan taloutta.¹³⁰ Salah al-Dinin tarjoama turva otettiin vastaan mielellään. Hän keräsi Aidhabin ja Jiddan kautta Punaisen meren ylittäviltä pyhiinvaeltajilta 7-5 dinaaria, mutta hyvityksenä rakennutti Ylä-Egyptiin ja Jemeniin *iqtat*, joiden kautta saatiin esimerkiksi viljaa Jiddaan. Mekka sai osaltaan vuosittain 2000 dinaaria ja viljaa. Salah al-Din pyrki käytännössä ottamaan Mekasta taloudellisen vastuun ja onnistui tässä¹³¹. Toimet lisäsivät pyhiinvaellusta sulttaanin maiden kautta ja Egypti sai osakseen Mekan suojelijan roolin. Tämä oli aikoinaan menetetty fatimidivaltakunnan ekspansion vuoksi.¹³²

Mekan suojelijan aseman lisäksi Salah al-Din pyrki myös saamaan Bagdadissa toimivan abbasidien kalifi al-Mustadin tuen toimilleen. Kalifi oli jo aiemmin ollut tyytyväinen Salah al-Dinin kykyyn palauttaa sunnalaisuus Egyptiin ja sulttaani sai häneltä vuonna 1175 investituuran, joka vahvisti hänen valtansa Egyptin hallitsijana. Saman investituuran avulla Salah al-Din pystyi myös toimimaan Syyrian ”oppositiota” vastaan ja 1170-luvun aikana Salah al-Din kirjoitti usein kalifille kuinka hän oli valloittanut alueita kalifin nimissä. Vaikka Bagdad oli kaukana Egyptistä ja todellisuudessa sotilaallisesti liian heikko vaikuttaakseen ayyubidien toimintaan, kalifaatin diplomaattinen arvovalta oli edelleen valtava.¹³³ Salah al-Din oli myös vuonna 1175 tilanteessa, jossa hänen oli saatava kalifi valtansa takaajaksi. Sulttaanille oli kriittistä, että juuri hänet tunnustetaan Nur al-Dinin työn

¹²⁹ Ehrenkreutz 1972, 156–157, 167–168.

¹³⁰ Ibn al-Athir, 244–245.

¹³¹ Salah al-Din ei koskaan itse päässyt suorittamaan pyhiinvaellustaan Mekkaan. Hän on saanut tästä kritiikkiä, sillä jokaisen muslimin pitää tehdä matka kerran elämässään. Syyt matkan peruuntumiseen ovat silti enemmänkin käytännölliset. 1180-luvulla ja kolmannen ristiretken aikaan hän ei uskaltanut jättää maitaan niin pitkäksi aikaa. Kolmannen ristiretken jälkeen matka peruuntui sulttaanin henkilökohtaisen terveydentilan vuoksi.

¹³² Ehrenkreutz 1972, 157.

¹³³ Ehrenkreutz 1972, 133–135.

jatkajaksi.¹³⁴

Kalifi al-Mustadi on tästä huolimatta mahdollisesti aidosti pitänyt Salah al-Dinia erinomaisena liittolaisena. Hänen lähettäessään sulttaanille vuonna 1175 investituuran, joka siunasi jo sulttaanin siihen mennessä valloittamat alueet, hän tiesi sulttaanin käyttävän dokumenttia jatkossakin alueita valloittaessaan.¹³⁵ Salah al-Din oli saanut jo visiirinä fatimidien kalifi al-Adidilta tittelin al-Malik al-Nasir Allah, eli voittoisa kuningas. Investituura lisäsi listaan tittelit suuri lordi, oppinut ja oikeamielinen mies, jihadin esitaistelija ja rajojensa puolesta taistelija. Termit ovat samoja, joita monille emiireille ja prinsseille oli annettu ja Salah al-Din pystyi tämän avulla usein perustelemaan oikeutensa alueisiin, jotka hän naapureiltaan valloitti.¹³⁶

Sulttaanin auktoriteetti mahdollista dynastian levittämisen Syyriaan ja Salah al-Dinin ollessaan muita Nur al-Dinin emiireitä voimakkaampi, hänelle ei löytynyt todellista vastustajaa. Vain prinssi al-Salih oli estänyt Salah al-Dinia valtaamasta Aleppoa ja prinssi al-Salihin kuollessa vuoden 1181 joulukuussa koliikista¹³⁷ aiheutuviin vatsakipuihin ja kuumeeseen, Salah al-Din käänsi katseensa uudelleen Aleppoon¹³⁸. Al-Salihin sairauden pahetessa hän kutsuu emiirinsä koolle ja antoi Aleppon serkulleen Izz al-Din Zankille hallittavaksi. Hyvä esimerkki zengistien sisäisestä hajaannuksesta on Al-Athirin maininta siitä, kuinka Aleppoa ei voitu antaa Imad al-Dinin käsiin, sillä hän menettäisi sen Salah al-Dinille. Al-Athir mainitsee myös Aleppon joukkojen yrittäneen painostaa Izz al-Dinia hyökkäämään Damaskokseen ja valloittamaan muita alueita Syyrialta. Izz al-Din kuitenkin kieltäytyi ja vetosi tässä vaiheessa ayyubidien ja Aleppon väliseen rauhansopimukseen.¹³⁹

Veljekset päätyvät silti vaihtamaan alueita lopulta keskenään. Oltuaan Aleppossa vain muutaman kuukauden, Izz al-Din lähti Syyrian pohjoisosissa sijaitsevaan Raqqaan. Samaan aikaan hän sai veljeltään Imad al-Dinilta pyynnön luovuttaa Aleppo hänelle. Mikäli näin ei

¹³⁴ Eddé 2011, 91–92.

¹³⁵ Eddé 2011, 95.

¹³⁶ Eddé 2011, 95.

¹³⁷ Ibn Shaddad mainitsee koliikin, Ibn al-Athir ei.

¹³⁸ Ayyubidien ja Aleppon rauhansopimukseen kuului Eddén mukaan, ettei Salah al-Din vallottaisi kaupunkia al-Salihin eläessä. Eddé 2011, 74.

¹³⁹ Ibn al-Athir, 277–278; Ibn Shaddad, 56.

tapahtuisi, Imad al-Din luovuttaisi vuorostaan Sinjarin Salah al-Dinille. Lopulta vaihto tapahtui ja sen jälkeen Izz al-Din matkasi Mosuliin. Al-Athir mainitsee tämän olleen yksi suurimmista syistä miksi Salah al-Din lähti Egyptistä jälleen kohti Syyriaa. Hänen mukaansa Aleppoa olisi ollut mahdoton vallata Izz al-Dinin hallitessa kaupunkia, mutta Imad al-Din olisi täysin eri asia.¹⁴⁰ Imad al-Din Zanki koituikin lopulta Aleppon kohtaloksi kesäkuussa vuonna 1183. Hän oli al-Athirin mukaan saita ja sen vuoksi Aleppon asukkaat eivät pitäneet hänestä riittävästi ollakseen hänelle uskollisia. Salah al-Dinin saapuessa Ayntabin kautta Aleppoon ja hänen armeijansa taistellessa Imad al-Din Zankin joukkojen kanssa, Aleppon hallitsijan varat alkoivatkin huveta. Lopulta hän vaihtoi Aleppon Salah al-Dinin vain hieman aiemmin vallanneisiin Sinjariin, Nisibikseen, Khaburiin, Raqqaan ja Sarijiin. Aleppossa Imad al-Dinia pidettiin yleisesti hölmönä, joka myi kaupungin helpolla. Al-Athirin mukaan myös sulttaanin lähipiiri piti hintaa halpana. Esimerkiksi al-Qadi al-Fadil kirjoitti riemuissaan Salah al-Dinin vaihtaneen Aleppon joukkoon huomattavasti mitättömämpiä alueita. He olivat saaneet dinaareja, antaessaan vaihdossa vain dirhameita¹⁴¹.¹⁴²

Salah al-Din jätti veljensä al-Adilin hallitsemaan Aleppoa sijastaan.¹⁴³ Hänestä oli viimeistään nyt tullut Egyptin ja Syyrian hallitsijoista voimakkain ja vain Mosul seisoi hänen tiellään. Se oli zengistien viimeinen suuri kaupunki ja mahdollisesti suurin syy al-Athirin negatiiviselle Salah al-Dinin kuvaukselle. Hän oli asunut Mosulissa koko ikänsä, ja sulttaani uhkasi toimillaan hänen kotiaan.

¹⁴⁰ Ibn al-Athir, 279; Ibn Shaddad, 55–56.

¹⁴¹ Dirhami oli valuuttana keskiajalla huomattavasti dinaaria arvottomampi.

¹⁴² Ibn al-Athir, 293–295; Ibn Shaddad, 59–60.

¹⁴³ Ibn al-Athir, 297–298.

4.2. Ayyubidien laajeneminen pysähtyy Mosuliin

Aleppon valtaamisesta huolimatta, Salah al-Din ei onnistunut silti ikinä valtaamaan Mosulia. Hän oli piirittänyt kaupunkia vuosina 1182 ja yritti uudestaan vuonna 1185. Mosulia piiritettiin monta kertaa kyseisen vuoden aikana. Al-Athirin mukaan jopa Salah al-Dinin kirjurin al-Qadi al-Fadilin mielestä Mosulista tuli sulttaanille tärkeämpi kuin se todellisuudessa oli¹⁴⁴. Vaikka osa Salah al-Dinin lähipiiristä oli valmis jo keskittämään ayyubidien resurssit muualle, näin ei tapahtunut. Sulttaani solmi lopulta epäonnistuneiden piirityksien jälkeen rauhan Mosulin kanssa, mutta rauhan säilyminen johtuu mahdollisesti puhtaasti sattumasta.

Viidenkymmenen vanhana – vuonna 1185 – Salah al-Din sairastui vakavasti ja melkein kuoli. Sairaus ilmeni ruoansulatusvaivoina ja johti myös aggressiivisiin kramppeihin ja ripuliin. Salah al-Din ei ikinä täysin toipunut, vaan kärsi samasta vaivasta aina kuolemaansa asti, vuonna 1193.¹⁴⁵ Sairastelun alkaessa joulukuussa 1185, sulttaani oli jälleen palannut Mosulin luokse, Salah al-Dinin terveyden nopeasti heiketessä, hänen oli ratsastettava Harraniin. Osa Salah al-Dinin henkilökohtaisista lääkäreistä saapui sinne ja sulttaani vietti Harranissa lopulta koko talven.¹⁴⁶

Ibn al-Athir ja Ibn Shaddad eivät kumpikaan erittele sairautta tarkemmin. Todennäköinen syy tälle on, ettei kumpikaan ollut osa Salah al-Dinin lähipiiriä vielä vuonna 1186, eikä tämän vuoksi paikalla henkilökohtaisesti. Salah al-Dinin lähipiiri piti sairauden aikaiset uutiset mahdollisimman hyvin salassa.¹⁴⁷ Molemmat ovat silti ottaneet sairastelun huomioon jossain määrin. Esimerkiksi Ibn Shaddad ilmoittaa, kuinka sulttaani sairastui vakavasti Kafr Zamarissa (lähellä Mosulia) ja pelkäsi hetken päättyvän katastrofiin. Salah al-Din matkusti hänen mukaansa lopulta erittäin huonossa kunnossa Harraniin. Ibn Shaddad mainitsee myös ylpeästi, kuinka Salah al-Din osoitti valtavaa mielenlujuutta ja kantotuolin sijaan ratsasti hevosella. Tämän jälkeen hän mainitsee myös huhut, joita sulttaanin kuolemasta oli alkanut kulkea ja lopulta kuinka hänen veljensä al-Adil saapui aina

¹⁴⁴ Ibn al-Athir, 305.

¹⁴⁵ Eddé 2011, 354.

¹⁴⁶ Eddé 2011, 354; Lyons & Jackson 1982, 234–236.

¹⁴⁷ Ibn al-Athir, 308–309; Ibn Shaddad, 67–68.

Alepposta asti katsomaan veljeään tuoden mukanaan samalla joukon lääkäreitä. Tämän jälkeen Ibn Shaddad siirtyy sulttaanin ja Mosulin väliseen rauhansopimukseen. Vaikka sulttaanin vastustajat Ibn Shaddadin mukaan kuvittelivatkin hetkensä koittaneen, lopulta Salah al-Din oli kuolemaakin tehdessään ”vahva”. Ibn Shaddad painottaa merkinnöissään myös, kuinka sulttaani oli luonut rauhansopimuksen Mosulin kanssa Arafatin¹⁴⁸ päivänä ja kuinka tiukasti Salah al-Din kiinni luomastaan sopimuksesta.¹⁴⁹

Ibn al-Athir mainitsee myös Salah al-Dinin saapumisen Kafar Zammariin talvella. Hänen mukaansa sulttaani suunnitteli jäävänsä alueelle ja läänittävänsä Mosulin alueet, sillä tämä olisi heikentänyt Mosulia satojen ja verotulojen kannalta. Al-Athir kirjoittaa myös sulttaanin ja Mosulia hallinneen Mujahid al-Dinin välillä liikkuneesta lähettilästä ja ayyubidien ja Mosulin välisistä neuvotteluista, kunnes sairastuminen keskeytti kaiken ja sulttaani ratsasti Harraniin. Osapuolet loivat al-Athirin mukaan ensin rauhansopimuksen ja sen jälkeen sulttaani siirtyi Harraniin. Al-Athir mainitsee myös Salah al-Dinin veljen al-Adilin, ja Salah al-Dinin pojan al-Aziz Uthmanin saapumiset. Sulttaanin lähipiiri huolestui al-Athirin mukaan niin pahasti hänen terveydestään, että hän pakotti heidät vannomaan valan. Se siirtäisi vallan hänen veljiensä sijasta hänen pojilleen. Hän jopa al-Athirin mukaan antoi jokaiselle oman alueensa ja määräsi veljensä al-Adilin heidän edunvalvojakseen. Al-Athir mainitsee myös Salah al-Dinin serkun, Nasir al-Din Muhammad ibn Shirkuhin, Homsin ja Rahban läänien herran. Hänen mukaansa serkku suunnitteli kaappaavansa vallan, mikäli sulttaani kuolisi. Al-Athir myös spekuloi serkun piakkoin tapahtuvan kuoleman johtuvan myrkytetystä viinistä ja sulttaanin olleen mahdollinen syyllinen^{150, 151}

Salah al-Dinin vakava sairastuminen olisi omana aikanaan varmasti muuttanut valtasapainoa alueella merkittävästi. Tutkijat kuten Ehrenkreutz ovat jopa leikitelleet ajatuksella hänen kuolemansa merkityksestä historiankirjoituksessa. Jos Salah al-Din olisi kuollut sairauteensa vuosina 1185 – 1186, olisiko historiankirjoituksessa olemassa

¹⁴⁸ Päivä koskee pyhiinvaeltajien rituaaleja. Arafatin vuori sijaitsee lähellä Mekkaa. Ibn Shaddad, 68.

¹⁴⁹ Ibn Shaddad, 68–69.

¹⁵⁰ Syytös Nasir al-Din Muhammad ibn Shirkuhin murhauttamisesta on hyvä esimerkki al-Athirin tavasta kirjoittaa ilman lähteiden paljastamista. Salamurha on voinut tapahtua, mutta on olemassa myös lähteitä joiden mukaan Salah al-Din suri pitkään serkkunsa kohtaloa.

¹⁵¹ Ibn al-Athir, 308–309.

ollenkaan käsitettä ”Saladin”. Olisiko vain ”Damaskoksen Salah al-Din”, nimi jota ei olisi ollut tarpeen kääntää latinaksi.¹⁵² Ehrenkreutz on saanut osakseen paljon kritiikkiä¹⁵³, mutta suotta. Häinkin vain leikittelee ajatuksella, ei enempää. Sairastelu on mahdollisesti enemmänkin pysäyttänyt ayyubidien sodan zengistejä vastaan.

Sota Mosulin kanssa oli tuottanut Salah al-Dinille ongelmia ja samalla sulttaanin armeijan ja taloudellisten resurssien käyttö saivat ensimmäistä kertaa myös Kairon eliitin erittäin huolestuneeksi. Ensin Zayn al-Din ibn Naja lähetti Salah al-Dinille Damaskokseen huolestuneen kirjeen. Siinä hän syytti sulttaania Egyptin unohtamisesta. Vaikka Salah al-Dinin aikana Egyptiä oli kehitetty, nyt sulttaanin huomio oli täysin Syyriassa, Egyptin varoilla. Zayn al-Dinin merkitys Egyptissä oli aikoinaan ollut valtava esimerkiksi profatimidien kultin paljastamisessa ja hän onkin mahdollisesti pelännyt Salah al-Dinin ekspansiolitiikan tuovan Egyptille vastaavanlaisia ongelmia. Kun Salah al-Din lähti Egyptistä vuonna 1182, hän ei enää koskaan palannut alueelle. Jos häneen suhtauduttiin jo aiemmin varauksella, luvassa olisi vielä pahempaa. Todelliset ongelmat Egyptissä alkoivatkin vuonna 1184. Maanviljely kärsi massiivisia tuhoja Niilin tulvimisen vuoksi, Judham-beduiinit järjestivät suuren kapinan Egyptin itäisimmillä osilla, armeijan keskellä riehui rutto ja Egyptin kultakolikoiden kultapitoisuus heikkeni. Lisäksi frankit onnistuivat ryöstämään Bilbaisin ja uhkasivat muitakin alueita.¹⁵⁴ Egypti alkoi ensimmäistä kertaa kokea Salah al-Din ongelmana, sillä hänen sotaretkensä rahoitettiin Egyptin selkänahasta. Egypti on kautta historian ollut suhteellisen passiivinen johtajiensa toimista, kunhan he ovat näyttäneet päällepäin vahvoilta ja kansa on saanut olla rauhassa. Siinä missä Salah al-Dinin toiminta fatimidien kalifaattia vastaan ei ollut herättänyt laajaa huomiota kansan silmissä, nyt oli toisin. Sulttaanilla ei ollut myöskään enää varaa luoda uudistuksia tai rakennuttaa uusia sairaaloita tai kouluja, rahat kun olivat kiinni sodassa Mosulin kanssa.

Toinen oleellinen muutos oli Salah al-Dinin ja abbasidien välien kylmeneminen. Kalifi al-

¹⁵² Ehrenkreutz 1972, 237.

¹⁵³ Esimerkiksi A. R. Azzam kritisoi Ehrenkreutzia ja toteaa Salah al-Din toiminnan Egyptissä olevan riittävä syy hänen nimelleen historiassa. Azzam huomauttaa, että juuri Salah al-Din palautti sunnidoktriinin fatimidien Egyptiin. Kun Mongolit myöhemmin tuhosivat Bagdadin ja abbasidien kalifaatin, Egyptin merkitys korostui entisestään. Väite ei kestä päivänvaloa, sillä Egypti oli vahvasti sunnalainen jo fatimidien aikaan. Lisäksi Salah al-Dinin toiminnan esittäminen tässä valossa olisi anakronismia, kuten olisi Ehrenkreutzillakin. Azzam 1988, 6–7.

¹⁵⁴ Ehrenkreutz 1972, 185–187.

Mustadi kuoli maaliskuun kolmaskymmenes päivä vuonna 1180 ja hänen poikansa al-Nasir li-Din Allah peri hänen valtansa.¹⁵⁵ Al-Mustadi oli valtakautensa aikana keskittynyt enemmän asioihin Irakin alueella, mutta nyt hänen poikansa halusi laajentaa abbasidien kalifaatin valtaa, ja ennen kaikkea palauttaa sen voimatekijäksi laajemmalle alueelle. Salah al-Din ei ollut al-Nasir li-Dinin kanssa aina hyvissä väleissä ja suurin syy sille oli ayyubidien imperiumin laajeneminen. Al-Mustadin vallan aikana aina vuoteen 1180 saakka Salah al-Din oli toiminut auktoriteettina pääosin Egyptissä ja Syyriassa. Hän ei ollut suoraan sekaantunut nykyisen Irakin alueen politiikkaan. Sulttaanin toiminta vuonna 1182, jolloin hän valtasi alueita Ylä-Mesopotamiasta, muutti kaiken.¹⁵⁶ Salah al-Dinin aloittaessa sotatoimet Mosulia kohtaan, Bagdadissa istuva kalifi al-Nasir li-Din Allah tuskin oli tapahtumien kulkuun tyytyväinen. Samalla on yhtä oleellista muistaa, että kalifi alkoi tällöin myös itse kasvattamaan omaa armeijaansa ja sen myötä lujittamaan henkilökohtaista valtaansa. Tämä on myös todennäköisin syy siihen, miksi Salah al-Dinin kutsuessa aikanaan kaikki muut tahot vuonna 1187 *jihadiin* frankkeja vastaan, Bagdadista ei lähetetty hänelle joukkoja. Sulttaani oli kalifin silmissä jo aiemmin rikkonut muslimien yhtenäisyyttä, mutta oleellisempi syy oli, että Bagdad tarvitsi joukkonsa itse.¹⁵⁷

Al-Nasir li-Din Allah oli myös vain 22-vuotias periessään isänsä vallan. Nuori kalifi lähettikin aluksi lähetystön sulttaanin luokse, ja pyyntöä uudesta investituurasta ei evätty välittömästi. Sulttaanin aloittaessa Mosulin piirittämisen vuonna 1182 kalifilla on luultavasti ollut syy muuttaa mieltään. Mosul oli sijaintinsa puolesta liian lähellä Bagdadia¹⁵⁸, ja tämä on mahdollisesti ollut al-Nasir li Din Allahille oleellisin syy olla antamatta Salah al-Dinille uutta investituuraa. Jos sulttaani olisi valloittanut Mosulin abbasidien nimissä, hänen valtansa olisi Bagdadin silmissä mahdollisesti kasvanut liikaa. Kalifi yritti myös vuosien 1182 – 1184 toimia monesti ayyubidien ja Mosulin sovittelijana. Investituura olisi estänyt puolueettomuuden.¹⁵⁹

Sulttaanin toiminta ja ennen kaikkea auktoriteetti vuoden 1180 jälkeen vuorostaan alkoivat

¹⁵⁵ Ibn al-Athir, 267–268.

¹⁵⁶ Eddé 2011, 90–91.

¹⁵⁷ Eddé 2011, 93–94.

¹⁵⁸ Mosulista on Bagdadiin noin 350 kilometriä. Eddé 2011, 98.

¹⁵⁹ Eddé 2011, 97–98.

rikkoa abbasidien valtahierarkiaa. Jumala, hänen profeettansa ja kalifi olivat portaat Bagdadista katsottuna. Kun al-Salih vuonna 11881 kuoli, Salah al-Din alkoi vaatimuksillaan uhata tätä hierarkiaa. Valloittaessaan vuonna 1182 Ylä-Mesopotamiasta alueita, hänen auktoriteettinsa laajentuminen alkoi uhata abbasideja vielä enemmän.¹⁶⁰ On hyvin todennäköistä, että sairastelu Harranissa oli viimeinen piste ayyubidien etenemiselle. Lisäksi osa Salah al-Dinin lähipiiristä ei ollut ikinä pitänyt sulttaanin sodista muita muslimeja vastaan. Vaikkei hänen sairastelunsa johtunut uskonnollisista syistä, keskiajan maailmassa se on todennäköisesti tuntunut täsmälleen siltä.

Sulttaanin sairastelulla oli kaikesta huolimatta myös välittömiä seurauksia, koska sen johdosta hän huomasi kuinka vähän valtaa hänen lapsillaan todellisuudessa oli. Vaikka Salah al-Dinin veljet olivat hänelle uskollisia, heillä oli omia lapsia ja siksi omat suut ruokittavana. Ajatus siitä, että Salah al-Din oli jättänyt puunsa oksat veljilleen ja läheisilleen jättäen lapsensa maahan havahdutti hänet sairasvuoteella.¹⁶¹ Myös al-Athir mainitsee, kuinka sulttaani alkoi siirtää lapsilleen enemmän vastuuta. Salah al-Din siirsi poikansa al-Afdalin Egyptistä Damaskokseen ja antoi sen hänelle hallintoalueeksi. Hän otti Aleppon veljeltään al-Adililta ja siirsi hänet toisen poikansa al-Aziz Uthmanin kanssa Egyptiin, jossa hän toimisi al-Azizin upseerina. Aleppo vuorostaan annettiin Salah al-Dinin pojalle al-Zahir Ghazille. Kaikki eivät olleet mielissään ratkaisusta, sillä osa pojista ei hallinnut vielä esimerkiksi veronkeruuta riittävän tehokkaasti ja esimerkiksi al-Afdal ei kuunnellut riittävästi neuvonantajiaan. Sulttaani pyrki kaikesta huolimatta antamaan myös aina uudet alueet sukulaisilleen Salah al-Dinin lapsille luovuttamiensa tilalle. Esimerkiksi al-Adil sai Harranin, Edessan ja Mayyafariqin vaihdossa alueistaan Syyriassa ja Egyptissä.¹⁶²

Vaikka Mosul pysyi zengisteillä, olivat ayyubidit nyt suurin muslimidynastia. Alue kattoi vuonna 1186 alueita Egyptistä Jemeniin ja suuria osia Syyriaa. Zengistit saattoivat pitää ayyubidejä edelleen vallankaappaajina, mutta moiset mietteet pysyivät jatkossa suljettujen seinien sisällä. Vaikkei Salah al-Din saanut abbasidien kalifilta enää uutta investituuraa

¹⁶⁰ Eddé 2011, 96–97.

¹⁶¹ Eddé 2011, 124–126.

¹⁶² Ibn al-Athir, 313–315.

valtansa legitimoimiseksi, ei yksikään muslimidynastioista kyseenalaistanut enää hänen valtaansa. Hän oli tehnyt Damaskoksesta dynastiansa pääkaupungin, mutta myös Aleppon valtaaminen oli lisännyt Salah al-Dinin valtaa merkittävästi.

Vaikka Salah al-Dinin sairastelun merkitys jäi lopulta pieneksi, hänen mahdollisella kuolemallaan on turha spekuloida, sillä silloin hänen osansa historiankirjoituksessa olisi erilainen. Sillä oli myös aikanaan selvä vaikutus ayyubidien valtarakenteiden kannalta, sillä sulttaani huomasi sairastelunsa aikana valtansa jakautumisen hänen jälkeläistensä sijasta muille sukulaisille. On hyvin mahdollista, ettei Salah al-Din olisi päätenyt siirtämään lisää valtaa pojilleen, ilman sairasvuoteella vietettyä aikaa. Vaikka dynastia ajautui sulttaanin vuonna 1193 kuollessa hajaannukseen, rakenteet olisivat olleet mahdollisesti vielä pahemmin hajallaan. Sulttaani sai aikanaan lähipiiriltään myös muistutuksen, että sairastelu oli jumalan muistutus hänen pyhästä tehtävästään. Monien mielestä hän oli unohtanut sotansa vääräuskoisia vastaan ja samalla moni myös halveksi hänen toimintaansa muita muslimiprinsskejä kohtaan. Tämä selittää myös sen, miksi al-Athir kirjoittaa ennen Hattinin taistelua Salah al-Dinista usein negatiiviseen sävyyn. Sulttaanin valloittaessa vuonna 1187 Jerusalemin kaupungin ja hänen selvittyä kolmannesta ristiretkestä al-Athir myös kritisoi Salah al-Dinia eri tavalla. Hänen mukaansa sulttaani toimi lopulta kuten kuuluukin, häntä piti vain välillä muistuttaa muiden tahojen toimesta siitä, mikä sulttaanin todellinen tehtävä oli.

On selvää, että Salah al-Din olisi joka tapauksessa kääntänyt katseensa frankkeihin ja Jerusalemin kuningaskuntaan lopulta. Hän olisi vain sitä ennen luonut välirauhan kilpailijoidensa kanssa jossain määrin erilaisin ehdoin. Vuosien 1185 – 1186 tapahtumat olivat tärkeä herätys sulttaanille ja saivat hänet miettimään dynastiansa valtarakenteita tarkemmin. Sairastelu oli silti vain sattuma sulttaanin elämässä. Sen seuraukset toki vaivasivat häntä koko hänen loppuelämänsä, mutta se ei silti todennäköisesti vaikuttanut suuremmin hänen suunnitelmiinsa. Keskiajan maailmassa on silti ollut monille loogista ajatella sulttaanin toimintaa myös uskonnon valossa. Sillä hänen sairastelunsa jälkeen alkoi suuren sotajoukon kokoaminen. Myös osa hänen omasta lähipiiristään oli tyytyväinen Salah al-Dinin suunnitelmien muuttumiseen ja he uskoivat sen olleen muistutus jumalalta. Heidän mukaansa Salah al-Dinilla oli kohtalo ja hän oli ehtinyt unohtaa sen ennen sairastumistaan.

Näennäinen rauha zengistien kanssa mahdollisti sulttaanin nyt kääntämään katseensa frankkien suuntaan. Rauhansopimus heidän kanssaan päättyisi vuonna 1187. Salah al-Dinin kutsuessa muut *jihadiin* frankkeja ja Jerusalemin kuningaskuntaa vastaan, Mosul sekä sai kutsun muiden mukana että vastasi siihen.

5. Johtopäätökset

Salah al-Din tunnetaan parhaiten vuoden 1187 tapahtumista. Sen aikana hän löi Jerusalemin kuningaskunnan joukot Hattinin taistelukentällä. Frankeille kohtalokas tappio johti valtaviin aluemenetyksiin, joihin kuului myös Jerusalemin kaupunki. Hyvä esimerkki Salah al-Dinin merkityksestä nykyiselle Lähi-idälle on Carole Hillenbrandin analyysi sulttaanin Damaskoksessa sijaitsevasta patsaasta¹⁶³. Teoksessaan *The Crusades: Islamic Perspectives* Hillenbrand esittelee vuonna 1993 valmistuneen patsaan. Syyrian presidentti Hafez Assad vihki sen tuolloin, sillä Salah al-Dinin kuolemasta oli tullut kuluneeksi 800 vuotta. Patsas sijaitsee Damaskoksen linnakkeen edessä ja koostuu viidestä hahmosta, joista jokaisella on oma tärkeä merkityksensä. Sulttaani itse istuu ratsunsa selässä ja katsoo ylheästi eteenpäin. Patsaan etuosassa on ylheästi eteensä katsova sotilas ja suufi, eli mystikko. Patsaan suunnitelleen kuvanveistäjän Abdallah al-Sayedin mukaan Salah al-Dinia ei ole kuvattu yksittäisenä sotapäällikkönä, vaan johtajana jonka olemus heijastaa yleistä näkemystä ristiretkistä. Suufi edustaa ihmisten käytännönläheistä suhtautumista uskontoon. Myös sotilas on kuvattu yksinkertaisesti ja yhdessä kaksikko edustaakin kansan yhtenäisyyttä islamin tunnuksen alla. Hevosen takana istuu kaksi hahmoa. Toinen on Jerusalemin kuningas Guy de Lusignan, joka pitää kädessään säkkiä ja laskee lunnaita. Toinen on Reynald de Chatillon, joka katsoo alistuneesti alas, tietäen mahdollisesti kuolevansa. On myös tärkeää huomata, että Hillenbrand itse painottaa, että patsaan veistäjän kanssa käyty keskustelu on ollut vapaamuotoinen. Patsaasta kuitenkin välittyy selvästi halveksunta ristiretkeläisiä kohtaan.¹⁶⁴

Nykymaailma tunteeikin Salah al-Din parhaiten Hattinin taistelusta saamastaan voitosta frankkeja vastaan, sitä seuranneesta Jerusalemin valloittamisesta ja kolmannesta ristiretkestä, jolloin hän viimeistään sai maineensa "jalona saraseenina". Sulttaanin elämänvaiheet ennen vuotta 1187 ovat silti vähintään yhtä tärkeitä, ja pro gradu -tutkielmani tärkein asia oli selvittää, kuinka hän pääsi tähän asemaan. Salah al-Din soti nimittäin suurimman osan valtakaudestaan frankkien lisäksi myös muita muslimiprinsejä ja zengistien dynastiaa vastaan. Lisäksi hänen pääsynsä valtaan oli kiinni joukosta sangen

¹⁶³ Kts. Liite 2.

¹⁶⁴ Hillenbrand 1999, 595–600.

onnekkaita sattumia. Hyviä esimerkkejä tästä ovat niin Egyptin visiirin virka kuin vuoden 1174 jälkeinen hajaannus zengistien keskuudessa. Salah al-Dinin omaksi ansioksi on toki luettava hänen kykynsä tarttua niihin, mutta tilaisuudet tulivat kaikesta huolimatta usein täysin sattumalta.

Vaikka esimerkiksi fatimidien kalifaatti oli alkanut heikentyä jo 1160-luvulla, sen vallan vaihtuminen Egyptissä 1170-luvulla ayyubidien dynastiaksi oli sarja monimutkaisia tapahtumia. En usko Salah al-Din nähneen itseään vuonna 1169 millään tavoin sulttaanina. Hänen setänsä Shirkuhin kuoltua äkillisesti Salah al-Din valittiin sukujuuristaan huolimatta valtaan puhtaan sattuman kautta. Visiirin asema Egyptissä oli fatimidien hallinnon alla myös erittäin tuulinen paikka, mikä olikin ollut suurin syy virkaa ennen Shirkuhia hoitaneen Shawarin avunpyynnöille 1160-luvulla. Kun Salah al-Din itse visiiriksi astuessaan pystyi rauhoittamaan Egyptin sisäisiä ja ulkoisia levottomuuksia kalifaatti katsoi uuden visiirinsä selvinneen erinomaisesti. Salah al-Din saadessa kalifi al-Adidin luottamuksen fatimidit eivät enää sekaantuneet visiirinsä toimintaansa enempää. Zengistien dynastian johtajaa Nur al-Dinia palvelnut upseeri oli päässyt sattuman kautta valtaan ja Salah al-Dinin onnistui pitää siitä kiinni aina kuolemaansa saakka.

Saadessaan työrauhan Salah al-Din toi sukunsa jäseniä Egyptiin vuodesta 1170 alkaen ja pystyi heidän avullaan hajauttamaan valtaansa. *Iqtat*, eli väliaikaiset hallintoalueet olivat tärkeitä, sillä vallan hajauttaminen niiden avulla omalle suvulle jatkui aina Salah al-Dinin kuolemaan saakka. Ayyubidit – kuten moni muukin keskiaikainen muslimidynastia – oli perheyritys. Kun sulttaanin omat lapset kasvoivat riittävän vanhoiksi, Salah al-Din alkoi delegoimaa valtaa osin veljiltään ja muilta sukunsa edustajilta heille. Salah al-Dinin valta kasvoikin vuoteen 1172 mennessä tasolle, jonka avulla kalifi al-Adidin kuollessa fatimidien palatsin lisäksi kirjaimellisesti kaikki mahdollinen valta Egyptissä siirtyi hänelle. Vaikka Egyptin piti vielä maksaa veroja Nur al-Dinille Syyriaan, Salah al-Din pystyi nyt keskittymään selvästi paremmin Egyptin kehittämiseen. Egypti oli Niilin ansiosta vilja-aitta, ja myös tärkeä alue Välimeren kaupassa. Veronkeruu oli koko Salah al-Dinin Egyptin kauden ajan ongelmana, mutta se kehittyi kuitenkin riittävästi. Verojen, kuten almuvero *zakaatin* suhteen ayyubidien hallinto ei toiminut edeltäjiään paremmin. Sen sijaan vapaaehtoinen *sadaqa*-vero ja sen kanavoiminen *waqf*-järjestelmään olivat hallinnolle

selviä onnistumisia, jotka kehittivät Egyptin oloja. Uudet sairaalat ja koulut mahdollistivat oppineiden suopeuden uutta hallintoa kohtaan. Samalla Salah al-Din sai vaihdettua itselleen mieluisat lainoppineet hallinnollisiin tehtäviin. Shiialaisuuden katoaminen Egyptin hovista oli suuri asia. Silti se liittyy enemmän fatimidien kalifaatin hallinnon loppumiseen, ei itse shiialaisuuteen. Jos kalifaatti olisi ollut sunnalainen, se olisi silti menettänyt Egyptin. Uuden dynastian sunnalaisuus ei vaikuttanut Egyptin väestöön erityisemmin. Suuri osa siitä edusti jo ennestään sunnalaisuutta. Fatimidikalifaatti oli ollut elitistinen ja pysynyt omissa oloissaan. Siksi shiialaisuus ei missään vaiheessa ollut levinnyt kunnolla Egyptiin, joten muutos ei ollut erityisen suuri. Salah al-Dinin uudistukset Egyptissä olivat tärkeitä, sillä niiden avulla hän teki Egyptistä myöhemmin taloudellisen veturin, joka kesti pitkän aikaa sulttaaninsa sotaretket Syyriassa ja Palestiinassa.

Syyrian ja Egyptin suhde jää myös historian hämärään, eikä ole täysin mahdollista hahmottaa keskiaikaista Syyriaa hallinneen Nur al-Dinin ja Salah al-Dinin suhdetta. Vaikka hallintojen erimielisyyksiä ei voida todistaa suoraan, se johtuu vain Nur al-Dinin kuolemasta. Jos hän olisi elänyt pidempään, Egyptin kehitys olisi joutunut törmäyskurssille Syyrian etujen kanssa. Se on ainoa looginen selitys sille, miksi Egypti irtaantui Syyrian otteesta välittömästi Nur al-Dinin kuoltua ja sille, miksi Salah al-Din saapui Damaskokseen jo vuonna 1174 ja valloitti sen itselleen. Damaskoksesta tuli samalla ayyubidien dynastian pääkaupunki. Se oli Salah al-Dinin lapsuuden koti, mutta samalla myös paljon lähempänä hänen seuraavia valloituskohteitaan, Aleppoa ja Mosulia. Nur al-Dinin poika al-Salih oli isänsä kuollessa vain 11-vuotias, mutta hänet siirrettiin Aleppoon, jossa hän toimi nukkehallitsijana aina vuoteen 1181 saakka. Salah al-Din käyttikin vuodet 1174–1186 taisteluun zengistien vastaan. Koska Nur al-Dinin lisäksi myös Jerusalemin kuningas Amalrik I oli kuollut vuonna 1174, Salah al-Din oli nyt Nur al-Dinin emiireistä voimakkain ja hänen vastustajiensa sisäiset valtataistelut antoivat hänelle mahdollisuuden alkaa laajentamaan ayyubidien alueita. Salah al-Din sai myös Bagdadissa sijaitsevasta abbasidien kalifi al-Mustadilta investituuran, joka tunnusti hänen saavutuksensa Egyptissä. Sen avulla Salah al-Din pystyi käymään myös valloittamaan alueita Syyriasta frankkien lisäksi myös muilta muslimiprinseiltä, kalifin nimissä. Sulttaani otti myös Mekan ja Medinan kaupungit taloudellisesti ja sotilaallisesti suojelukseensa, mikä varmasti miellytti abbasideja.

Prinssi al-Salihin kuollessa vuonna 1181 zengistien sisäinen hajaannus paheni entisestään. Tämän johdosta Salah al-Dinin sai lopulta valloitettua myös Aleppon itselleen vuonna 1183. Zengistien viimeinen suuri vallan keskus Mosul kuitenkin kesti. Salah al-Din ikinä onnistunut valloittamaan kaupunkia ja ayyubidien aluevalloitukset muilta muslimiprinsseilta pysähtyivät. Sulttaanin vakava sairastuminen vuonna 1185 kesken Mosulin piirityksen on ollut mahdollisesti viimeinen niitti kasaantuvien ongelmien päälle. Egypti oli alkanut vuodesta 1184 alkaen kritisoida hallitsijansa sotaretkiä muualle ja samalla vallan vaihtuminen Bagdadissa muutti abbasidien suhtautumista Salah al-Diniin. Kalifi al-Mustadin kuollessa vuonna 1180, hänen poikansa al-Nasir li-Din Allah peri vallan isältään ja ei uudistanut edeltäjänsä investituuraa. Hän oli myös isäänsä kunnianhimoisempi ja pyrki keskittymään enemmän Bagdadin sisäisiin asioihin. Samalla hän oli myös huolissaan Salah al-Dinin kasvavasta auktoriteetista Syyrian ja nykyisen Irakin alueilla. Sulttaani oli Aleppon lisäksi vallannut myös alueita Ylä-Mesopotamiasta, vain Mosul seisoi ayyubidien ja Bagdadin välissä, alle viidenkymmenen kilometrin päässä. Vaikka Salah al-Dinin sairastuminen oli kohtalokas sattuma, se pysäytti ayyubidien etenemisen. Zengistien kanssa sovittiin rauha ja se pysyi voimassa aina Salah al-Din kuolemaan saakka.

Jos Salah al-Din loi vuosina 1169–1174 valtansa kivijalan Egyptiin ja perusti ayyubidien dynastian, vuosina 1174–1186 dynastia varmisti paikkansa Egyptin ja Syyrian suurimpana voimatekijänä. Sulttaanin julistaessa myöhemmin *jihadin* frankkeja vastaan, kutsu lähetettiin myös Mosulille ja se vastasi myönteisesti. Tämä ei olisi ollut mahdollista ilman ayyubidien vuosina 1174–1186 Syyriasta saamaa jalansijaa. Vaikka Salah al-Dinin välit sekä abbasidien kalifaatin että zengistien välillä olivat vuonna 1187 varautuneet, tämä ei ollut millään tavoin este tulevalle sodalle Jerusalemin kuningaskuntaa vastaan. Ayyubidien dynastiasta oli tullut suurin valtatekijä nykyisen Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan alueilla. Tulevat valloitukset Palestiinasta eivät olisi olleet millään tavoin mahdollisia ilman aiempaa kehitystä.

Tästä erinomaisena muistutuksena toimii vuoden 2017 lokakuinen vierailuni Jordaniassa Karakissa linnakkeessa, jonka edessä näin toisen sulttaania esittävän patsaan. Salah al-Din istui miekkaa pidellen ratsunsa selässä, valmiina hyökkäämään. Juuri Karakin linnake oli silti sulttaanille eräs suurimmista haasteista aina vuoteen 1187 asti. Hän ei saanut sitä

valloitettua, ennen frankkien vallan kutistumista Hattinin taistelussa. Vaikka Salah al-Din monesti yrittikin valloittaa Karakin, linnake oli liian vahva. Hän sai sen haltuunsa vasta yhdistettyään muut muslimiprinssit lippunsa alle. Sitä ennen hän ei ollut riittävän vahva. Ilman vuosien 1174–1186 kehitystä, *jihad* frankkeja vastaan olisi ollut käytännössä mahdoton. Salah al-Din kyllä taisteli heidän kanssaan jo aiemmin – vaihtelevalla menestyksellä –, mutta hänen todelliset kilpailijansa ennen vuotta 1187 olivat zengistit ja muihin muslimiheimoihin kuuluvat vastustajat. Heille ayyubidit olivat vain ryhmä ”nousukkaita” ja ajatus heistä johtamassa *jihadia* frankkeja vastaan oli mahdoton ajatus.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lähteet:

- Ibn al-Athir Ibn al-Athir. *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from "Al-Kamil fi'l-ta 'rikh," 2: The Years 541-589/1146-1193, the Age of Nur al-Din and Saladin*. Kääntänyt Richards, D.S. *Crusade Texts in Translation* 15. Ashgate: Aldershot & Burlington 2010.
- Ibn Shaddad Baha al-Din Ibn Shaddad. *The Rare and Excellent History of Saladin*. Kääntänyt Richards, D.S. *Crusade Texts in Translation* 7. Ashgate 2002.
- Usama ibn Munqidh Usama ibn Munqidh. *The Book of Contemplation Islam and the Crusades*. Kääntänyt Cobb, Paul M. Penguin: Clays 2008.

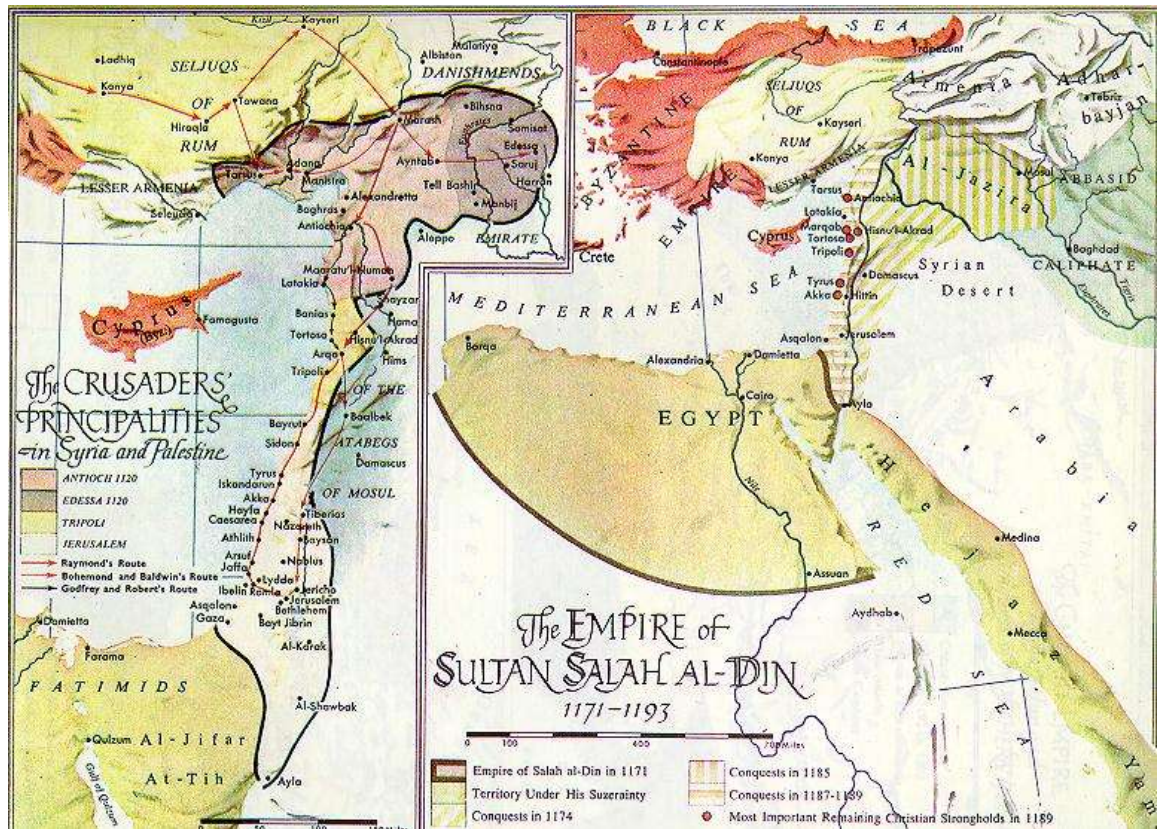
Tutkimuskirjallisuus:

- Ali 1998 Ali, Tariq. *The Book of Saladin*. Maple Press 1998.
- Azzam 1988 Azzam A. R. *Saladin*. Edinburgh Gate 1998.
- Eddé 2011 Eddé, Anne Marie. *Saladin*. Kääntänyt Todd Jane Marie. Harvard University Press 2011.
- Ehrenkreutz 1972 Ehrenkreutz, Andrew S. *Saladin*. State University of New York Press Albany 1972.
- El-Moctar 2012 El-Moctar, Mohamed. "Saladin in Sunni and Shi'a Memories." *Remembering the Crusades: Myth, Image and Identity*. Toimittanut Nicholas Paul ja Suzanne Yeager. John Hopkins University Press: Baltimore 2012, 197–214.
- Jubb 2000 Jubb, Margaret. *The Legend of Saladin in Western Literature and Historiography*. The Edwin Mellen Press 2000.
- Gibb 1973 Gibb, sir Hamilton. *The Life of Saladin. From the works of 'Imad ad-Din and Baha 'ad-din'*. Clarendon Press: Oxford 1973.
- Hillenbrand 1999 Hillenbrand, Carole. *The Crusades: Islamic Perspectives*. University of Edinburgh 1999.
- Hindley 2012 Hindley, Geoffrey. *Saladin. Hero of Islam*. Pen & Sword: South Yorkshire 2012.

- Holt 1983 Holt, P.M. "Saladin and His Admirers: A Biographical Reassessment." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 46. Nro. 2. University of London 1983. 235-239.
- Lane-Poole 2010 Lane-Poole, Stanley. *Saladin and the Fall of the Kingdom of Jerusalem*. La Vergne, TN USA 2010.
- Lev 2011 Lev, Yaacov. "The Fatimid caliphate (358 567/969 1171) and the Ayyubid in Egypt (567 648/1171 1250)". *The Western Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*. 2.osa. Toimittanut Fierro, Martin. *The New Cambridge History Of Islam* 2. University of Cambridge 2011. 201-236.
- Lyons & Jackson 1982 Lyons, Malcolm Cameron & Jackson, D.E.P. *Saladin. The Politics of Holy War*. University of Cambridge 1982.
- Man 2015 Man, John. *Saladin. The Sultan Who Vanquished the Crusaders and built an Islamic Empire*. Da Capo Press 2015.
- Richards 2002 Richards, D.S. "Introduction". *The Rare and Excellent History of Saladin. Crusade Texts in Translation* 7. Ashgate 2002. 1-14.
- Richards 2010A Richards, D.S. "Preface". Ibn al-Athir. *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from "Al-Kamil fi'l-ta 'rikh," 2: The Years 541-589/1146-1193, the Age of Nur al-Din and Saladin*. Kääntänyt Richards, D.S. *Crusade Texts in Translation* 15. Ashgate: Aldershot & Burlington 2010. i-viii.
- Richards 2010B Richards, D.S. "Introduction". *The Chronicle of Ibn al-Athir for the Crusading Period from "Al-Kamil fi'l-ta 'rikh," 2: The Years 541-589/1146-1193, the Age of Nur al-Din and Saladin*. Kääntänyt Richards, D.S. *Crusade Texts in Translation* 15. Ashgate: Aldershot & Burlington 2010. 1-4.
- Scott 1825 Scott, Walter. *The Talisman*. Collins London and Glasgow 1954.

Liite 1: Kartta Salah al-Dinin imperiumista vuosina 1171–1193

Kuvan lähde: <http://www.mideastweb.org/salah.htm>

Liite 2: Salah al-Dinin patsas Damaskoksessa

Kuvan lähde: Graham van der Wielen. CC-2.0 https://www.flickr.com/photos/gray_um/2789878338/. Luettu 17.4.2018.

